

Herbert Marshall McLuhan

# Člověk, média a elektronická kultura

Výbor z díla



**JOTA**

BRNO / 2000

McLuhan vs. Playboy - Rozhovor

a proslu  
ka médií  
berta M  
1-1980)  
or z jeho  
eného na  
nické kul  
lí. McLu  
ývaný „a  
tury“, př  
u i funk  
jak nást  
hnologie  
chosociá  
vůbec zp  
nikavé r  
ejistickým  
vních h  
eho studi  
áročný ob  
McLuhan  
valou it

orientování na dosažení cíle. Chceme jen vědět, co se děje.“ Jeho výrok nepředstavuje jedno z možných hledisek, nýbrž naprosté ekologické uvědomění. Četl jsem chvíli nahlas z *Plaček nad Finneganem* a on řekl: „Když bere člověk LSD, dostane celý svět mnohorozměrný a mnohosmyslový ráz objevování, a když jsem poslouchal *Plačky nad Finneganem*, měl jsem tentýž zážitek jako s LSD.“ (*Finnegan* snad bude bezpečnější, a také daleko prospěšnější.)

Můj přítel poukazoval na to, že je nesmyslné žádat, abychom se zabývali fragmentárními cíli v elektrickém světě, který je organizován integrálně a totálně. Mladí dnes odmítají cíle, chtějí role -R-O-L-E-, tedy zapojení či vtažení. Chtějí naprosté vtažení. Nechtějí fragmentární, specializované cíle a úko-

ly. Ale to se nedá ani snadno vysvětlit, ani předepsat.

Dotkl jsem se budoucnosti jazyka, budoucnosti vědomí, budoucnosti města, a nakonec snad budoucnosti práce. Práce jako forma organizované lidské činnosti prochází vůbec nejdrastičtějšími změnami; a na světě není nikdo, kdo by o tom věděl víc než tento vážený muž, který tu sedí přede mnou, jehož přítomnost mne dnes, obávám se, velice ochromila, profesor Buckminster Fuller. Vzpomínám si na rčení, které se nedávno objevilo „Domov je tam, kde svěšš hlavu.“ Mám-li před sebou v obecenstvu takového člověka, jako je Buckminster Fuller, cítím se v tomto smyslu slova opravdu doma. Cítím se vskutku pokorně. Jsem vám vděčný za vaši upřímnou pozornost. Děkuji vám.

12

## Marshall McLuhan versus Playboy aneb

### Upřímný rozhovor s veleknězem popkultu a metafyzikem médií<sup>1</sup>

V roce 1961 znali jméno Marshalla McLuhana pouze studenti angličtiny na universitě v Torontu a kroužek akademických obdivovatelů, kteří sledovali jeho těžko pochopitelné články v čtvrtletnících malého nákladu. Potom ale přišly dvě pozoruhodné knihy, *Gutenbergova galaxie* (1962) a *Jak rozumět médiím* (1964), a šedivější profesor ze západních provincií Kanady od té doby získal za své skvělé, a často matoucí teorie o vlivu médií na člověka přívržence po celém světě. Do francouzštiny proniklo jeho jméno jako *mcluhanisme* a stalo se synonymem světa populární kultury.

I když jsou jeho knihy napsány složitým stylem, v hádankách, epigramech a jsou prorostlé tajuplnými literárními a historickými narážkami, jeho převratné myšlenky z něj učinily autora bestsellerů. Navzdory rozhořčeným protestům učených starosvětských humanistů, kteří tvrdí, že McLuhanovy myšlenky se pohybují od dementních

po nebezpečné, jeho teorie zaujaly vrcholné představitele General Motors (kteří mu dobře zaplatili za informaci, že automobily jsou záležitostí minulosti), Bell Telephone (kterým vysvětlil, že vlastně nerozumějí funkci telefonu) a přední firmy návrhářů obalů (kterým řekl, že obaly brzy vymizí). Další velká akciová společnost mu nabídla pět tisíc dolarů a požádala ho, ať jim prostřednictvím jejich průmyslové televize předpoví, k čemu se jejich výrobky budou užívat v budoucnosti; a pozdější kanadský premiér Pierre Trudeau ho zaměstnal při měsíčních sezeních zaměřených na vylepšení jeho image v televizi.

McLuhanova pozorování, jimž sám raději říká „sondy“, jsou zašifrovány do tak nádherných nerozluštitelných aforismů jako například: „Elektrické světlo je čistá informace.“; nebo: „Lidé ve skutečnosti noviny nečtou, vstupují do nich každé ráno jako do horké lázně“. O svém vlastním díle McLuhan poznamenal: „Nepředstírám, že mu rozumím. Jsou to ostatně velice složité věci.“ McLuhanovy základní teze jsou však navzdory spletité syntaxi, šťavnatým metaforám a slovním hříčkám relativně jednoduché.

McLuhan tvrdí, že všechna média — sama o sobě a bez ohledu na poselství, které přenášejí — mají na člověka a společnost závažný vliv. Prehistorický nebo kmenový člověk existoval v harmonické rovnováze smyslů a svět

<sup>1</sup> „Playboy Interview: Marshall McLuhan — A Candid Conversation with the High Priest of Popcult and Metaphysician of Media“, přetištěno z časopisu *Playboy* (březen 1969).

vnímal vyváženě sluchem, čichem, hmatem, zrakem a chutí. Technologické novinky ale rozšiřují lidské schopnosti a smysly, čímž mění sensorickou rovnováhu. Tato změna zpětně neúprosně proměňuje společnost, jež onu technologii vytvořila. Podle McLuhana existují tři základní technologické novinky: vynález fonetické abecedy, který vyrval kmenového člověka z rovnováhy smyslů a dal dominanci oku; zavedení ručního písma v polygrafii v šestnáctém století, které tento proces urychlilo; a vynález telegrafu v roce 1844, který zvěstoval elektronickou revoluci, jež člověka konečně navrátí ke kmenovosti a obnoví jeho smyslovou rovnováhu. McLuhan se rozhodl vysvětlovat reakce na elektronickou revoluci a vyvozovat z nich závěry. Za jeho úsilí ho kritika častovala různými přívlastky: „dr. Spock<sup>2</sup> popkultury“, „guru oblbující bedny“, „kanadský Nkrumah<sup>3</sup>, který se přidal k útoku na rozum“, „metafyzický čaroděj, posedlý prostorovým citem pro bláznovství“, „nejvyšší kněz popu, který před oltářem historického determinismu slouží černou mší pro diletanty“.

Tom Wolfe se však výstižně zeptal: „A co když má pravdu? Dejme tomu, že je nejdůležitějším myslitelem od Newtona, Darwina, Freuda, Einsteina a Pavlova?“ Sociální historik Richard

Kostelanetz tvrdí, že „nejvýjimečnější kvalitou McLuhanova myšlení je, že rozeznává význam tam, kde ostatní vidí jen údaje, nebo nic; říká nám, jak měřit dříve neměřitelné jevy“.

Předmět těchto sporů, Marshall McLuhan, se narodil 21. července 1911 v Edmontonu v Albertě jako syn bývalé herečky a obchodníka s realitami. Na universitu v Manitobě vstoupil s úmyslem stát se inženýrem, v roce 1934 však absolvoval s titulem M.A.<sup>4</sup> obor anglická literatura. Následoval krátký postgraduální pobyt v Cambridge a po něm první McLuhanovo učitelské místo na University of Wisconsin, kde nabyt rozhodujících zkušeností. „Dostal jsem se k mladým Američanům, kterým jsem nebyl schopen porozumět,“ řekl později. „Cítil jsem silnou potřebu studovat jejich populární kulturu, abych s nimi mohl vycházet.“ Semínka byla zasetá a McLuhan je nechal klíčit, přitom pracoval na doktorátu a potom učil na katolických univerzitách. (Je oddán římskokatolické víře, k níž konvertoval.)

McLuhanova publikační kariéra začala řadou článků na běžná akademická témata. V polovině čtyřicátých let se ale vynořil na povrch jeho zájem o populární kulturu a začaly se objevovat McLuhanovy skutečné studie, jako například „Psychopatologie Time a Life“<sup>5</sup>.

<sup>2</sup> Dr. Benjamin Spock — americký pediatr, autor knih zabývajících se péčí o děti, sociální aktivista. [pozn. red.]

<sup>3</sup> Kwame Nkrumah — politik a prezident Ghany (1960–1966), usiloval o panafrické osvobození a sjednocení. [pozn. red.]

<sup>4</sup> M.A. = Master of Arts, absolvent v oboru humanitních věd (na úrovni našeho magistra). [pozn. red.]

<sup>5</sup> Čti „Psychopatologie [časopisů] Time a Life“. [pozn. red.]

Knižního rozsahu dosáhly poprvé v roce 1951 v publikaci *Mechanická nevěsta*, v níž se věnoval analýze sociálních a psychologických tlaků, které působí prostřednictvím tisku, rozhlasu, filmu a reklamy. Tím McLuhan nastoupil svou cestu. I když se veřejnost o knihu moc nezajímala, autorovi zajistila předsednictví semináře Fordovy nadace o kultuře a komunikacích a grant 40 000 dolarů. Část peněz použil na vydávání *Explorations*, periodika pro publikování výzkumů ze semináře. Koncem padesátých let dosáhl jeho vzhlas Washingtonu: v roce 1959 se stal ředitelem Projektu médií Národní asociace vzdělávacího vysílání a Úřadu vzdělávání Spojených států, a zpráva, kterou vypracoval v novém postavení, vyústila do prvního náčrtu *Jak rozumět médiím*. Od roku 1963 působil McLuhan jako vedoucí Střediska pro kulturu a technologii na Torontské universitě, které donedávna zahrnovalo jen McLuhanovu pracovnu, ale nyní má na universitě budovu s šesti místnostmi.

Kromě toho, že učil, přednášel a měl administrativní povinnosti, stal se McLuhan sám o sobě jakýmsi menším komunikačním průmyslem. Pro předplatitele vydával každý měsíc zprávu o různých médiích nazvanou *The McLuhan Dew-Line*; slovní hříčky s tímto názvem použil při založení série nahrávek nazvaných „The Marshall McLuhan Dew-Line Plattertudes“.<sup>6</sup> McLuhan byl také naléhavým spolu-

autorem, jeho literární úsilí v tandemu s kolegy zahrnuje středoškolskou učebnici a analýzu funkce prostoru v poezii a malířství. Další knížka, *Energický protest* je maniakálně grafickým výletem do země jeho teorií.

Abychom svým čtenářům poskytli mapu této *terra incognita*, poslali jsme reportéra Playboye Erika Nordena na návštěvu k McLuhanovi do jeho prostorného nového domu na bohatém torontském předměstí Wychwood Park. McLuhan tam žije se svou ženou Corinnou a s pěti z jejich šesti dětí. (Jeho nejstarší syn bydlí v New Yorku, kde dokončuje knihu o jednom z otcových hrdinů, Jamesi Joyceovi.) Eric Norden hlásí: „McLuhan je vysoký, prošedivělý čahoun, s úzkými, ale pohyblivými rty a obličejem, který člověk snadno zapomene. Na sobě měl špatně padnoucí hnědý tvídový oblek, černé boty a připnutou vázanku. Dlouho do noci jsme si povídali u praskajícího ohně a McLuhan se vyjádřil o našem rozhovoru — ano, i o samotném světě tisku — jako o prostředku komunikace velice zdrženlivě a naznačil, že systém otázek a odpovědí by mohl překážet hlubokému toku jeho myšlenek. Ujistil jsem ho, že bude mít tolik času a prostoru, kolik si na rozvíjení svých úvah bude přát“.

Výsledek je pozoruhodně průzračnější a jasnější, než na co jsou McLuhanovi čtenáři zvyklí. Snad proto, že systém otázek a odpovědí tady slouží

<sup>6</sup> DEW line — angl. „Distant Early Warning“, systém dálkového včasného varování. [pozn. red.]

tomu, aby McLuhana zadržel a čelil jeho zvyku přecházet rychle uprostřed proudu vědomí z jednoho předmětu k druhému. Myslíme si, že jsme získali nejen mnohostrannou a provokativní esenci McLuhanových teorií o lidském pokroku a sociálních institucích, ale také jeho téměř neprostupně spleteného stylu, který spisovatel George P. Elliott popsal jako „záměrně protismyslný, kruhovitý, opakující se, nekvalifikovaný, gnómičtý, nesnesitelný“, nebo, ještě méně příznivě kritik Christopher Ricks jako „slizkou mlhu, z níž se noří překážky metafor“. Další autority ale tvrdí, že McLuhanovo stylistické médium je součástí jeho poselství a že v novém „postgramotném“ věku elektronických médií pevně strukturované „lineární“ způsoby tradičního myšlení a promluvy zastarávají.

Norden začal rozhovor narážkou na McLuhanovo oblíbené médium — televizi.

*Začneme parafrází často citované jednořádkové básně Henryho Gibsona: „Marshall McLuhane, copak děláte?“*

Taky si někdy říkám. Dělán výzkumy. Nevím, kam mne zavedou. Snažím se pochopit naše technologické prostředí a jeho psychické a společenské důsledky, k čemuž mne vedou pragmatické důvody. Ve svých knihách ale popisuji spíše proces než hotový produkt zkoumání; fakta nepoužívám v tradičním a sterilním smyslu klasifikovaných údajů, kategorií, obsahů, nýbrž jako prostředků k sondování,

zkoumání a poznávání. Chci spíše zmapovat nový terén, nikoli zanášet do mapy staré mezníky.

Nikdy ovšem své výzkumy nepředkládám coby zjevenou pravdu. Jako vědec nemám jedno stálé hledisko, nemám závazky k žádné teorii — ke své vlastní ani někoho jiného. Jsem dokonce plně připraven zavrhnout jakékoli prohlášení, které jsem o nějakém předmětu učinil, půjde-li vývoj jiným směrem nebo objevím-li, že nepřispívá k pochopení problému. Lepší část mé práce o médiích je ve skutečnosti něco jako práce kasaře. Nevím, co je uvnitř; možná tam nic není. Jen se posadím a začnu pracovat. Tápu, poslouchám, přijímám a zavrhuji; zkouším různé kombinace — dokud neklapne zámeček a dveře se neotevřou.

*Není taková metodologie poněkud nestálá a nedůsledná — pokud přitom není, jak na tom irvají vaši kritici, výstřední?*

Každý přístup k problémům společenského prostředí musí být dostatečně flexibilní a přizpůsobivý, aby zahrnoval celý komplex prostředí, který je v neustálém pohybu. Považuji se za odborníka, který se zabývá obecným, nikoli speciálním; specialista si jako svůj intelektuální rajón ohraničí mrňavý dílec studia a o nic jiného se nestará. Moje práce se ve skutečnosti zakládá na hloubkových operacích, což je praxe přijatá ve většině moderních disciplín od psychiatrie k metalurgii a strukturální analýze. Efektivní studia médií se nezabývají jenom obsahem

medií, ale médii samými a celkovým kulturním prostředím, v němž média fungují. Operativní principy a siločáry každého jevu se dají objevit jedině tak, že se člověk postaví mimo tento jev a získá přehled. Na takovém studiu není opravdu nic dědičně zářejícího nebo radikálního — kromě toho, že z nějakého důvodu mělo jen pár lidí nápad takový výzkum uskutečnit. Za uplynulých tři a půl tisíce let západního světa byly účinky médií — ať už to je řeč, písmo, (knih)tisk, fotografie, rozhlas či televize — systematicky přehlíženy. Dokonce i v dnešním převratném elektronickém věku vykazují sociální studia jen málo znaků, které by modifikovaly tuto tradiční pozici pštosí nevšímavostí.

*Proč?*

Protože všechna média, od fonetické abecedy k počítači, jsou extenzemi člověka, způsobují v něm hluboké a trvalé změny a přeměňují jeho prostředí. Taková extenze znamená intenzifikaci, zesílení lidského orgánu, smyslu nebo funkce. Centrální nervový systém se v sebeobraně projeví tím, že zasaženou oblast *znetiliví*, tak ji izoluje a umrtvuje, takže si neuvědomuje, co se děje. Je to skoro stejný proces, jaký se děje s tělem v šoku nebo ve stresu, nebo s myšlením v souvislosti s Freudovým pojmem vytěsnění. Říkám této zvláštní formě sebehypnózy narcisovská narkóza, syndrom, jehož prostřednictvím si člověk neuvědomuje psychické ani společenské účinky své nové technologie stejně, jako si

ryba neuvědomuje vodu, v níž plave. Obdobně se i nové médium, když začíná vše prostupovat a jako kouzlem mění rovnováhu smyslů, také stává neviditelným.

Tento problém je dnes dvojnásobně naléhavý, neboť si člověk musí z důvodu prosté strategie přežít uvědomovat všechno, co se mu děje, navzdory bolesti, která toto poznání provází. Absence takového uvědomění ve věku elektroniky způsobila, že je to také věk úzkosti, a ten se obratem přeměnil ve svého dvojníka (*Doppelgänger*) — terapeuticky reaktivní věk *anomie* a *apatie*. Navzdory sebeobraněmu únikovému mechanismu nám však celkové uvědomění, které se zrodilo s elektronickými médii, umožňuje, nebo si vlastně vynucuje, že tápeme směrem k vědomí nevědomého, k tomu, abychom si uvědomili, že nám technologie rozšiřuje naše vlastní tělo. Žijeme v první době, kdy změny probíhají dostatečně rychle, aby si je dokázala uvědomit celá společnost. Až do současnosti takovou schopnost vždy nejprve prokázal umělec, protože má sílu a odvahu jasnovidce přecházt jazyk vnějšího světa a uvést jej do souvislosti s vnitřním světem.

*Proč by měl takové vztahy vnímat a předvídat spíše umělec než vědec?*

Protože nerozlučnou součástí umělcovy tvůrčí inspirace je proces podprahového vyhledávání změn, které se v prostředí odehrávají. Vždycky je to umělec, kdo vycítí změny, jež člověku nové médium způsobilo, a kdo

rozeznává, že budoucnost je přítomnost, a použije svou práci, aby budoucnosti připravil půdu. Ale většina lidí, od řidičů nákladáků po vzdělané bráhmány, žije stále v blažené nevědomosti toho, co média způsobují. A právě díky jejich pronikavým účinkům na člověka si neuvědomují, že médium samo je poselstvím, *nikoli* (jeho) obsah. A neuvědomují si, že médium je také *masáž*<sup>7</sup> a, všechny žerty stranou, že doslova zpracovává, nasycuje, hněte a přetváří vztahy mezi všemi smysly. Obsah či sdělení každého jednotlivého média je asi tak důležité jako malůvka na plášti atomové bomby. Schopnost vnímat, jak média rozšířila člověka, což byla kdysi záležitost umělce, se nyní zvětšuje, protože nové prostředí elektrických informací umožňuje nový stupeň vnímání a kritického uvědomění i neumělcům.

*Začíná tedy veřejnost konečně vnímat „neviditelné“ obrysy těchto nových technologických prostředí?*

Lidé začínají rozumět povaze své nové technologie, ale ještě ne všichni a ne dost dobře. Jak jsem naznačil, většina lidí stále lpí na tom, čemu říkáme pohled na svět ve zpětném zrcátku. Tím chci říci, že díky neviditelnosti jakéhokoli prostředí v čase jeho inovace si člověk dokáže uvědomit pouze prostředí, které *předcházelo*. Jinými slovy, prostředí se stává naplno viditelným jen tehdy, když je nahradí nové prostředí; ve svém pohledu

na svět jsme tudíž stále o krok pozadu. Protože nás každá nová technologie ochromuje, což obratem vytváří naprosto nové prostředí, máme sklony staré prostředí stále zviditelňovat. Děláme to tak, že mu dáváme uměleckou podobu a připoutáváme se k předmětům a atmosféře, které to prostředí charakterizují, stejně jako jsme to udělali s jazzem a nyní prostřednictvím pop-artu děláme s odpadem mechanického prostředí.

Současné je vždy neviditelné, protože vytváří naše prostředí, a tak výrazně nasycuje celé pole pozornosti; tudíž všichni kromě umělce, člověka s celistvým uvědoměním, zijeme minulým dnem. Uprostřed elektronického věku softwaru a okamžitého pohybu informací stále věříme, že zijeme v mechanickém věku hardwaru. Člověk se na vrcholku mechanického věku ohlížel zpět k dřívějším stoletím a hledal „pastorální“ hodnoty. Renesance a středověk se zcela orientovaly na Řím, Řím se orientoval na Řecko a Řekové se orientovali na předhomérské primitivy. My převracíme staré vzdělávací diktum, které postupovalo od známého k neznámému, a jdeme od neznámého ke známému, což není nic více ani méně než mechanismus znečitlivění, který se děje vždy, když jsou naše smysly drasticky rozšířeny novými médii.

*Jestliže tento efekt „znecitlivění“ značí dobrodiní a ochraňuje člověka před*

*psychickou bolestí, kterou mu způsobila média extenzemi nervového systému, proč se jej pokoušíte rozptýlit a upozorňujete člověka na změny kolem něj?*

V minulosti vnímali lidé účinky médií postupně, a to dovoľovalo jedinci a společnosti jejich dopad do jisté míry vstřebat a ztlumit. Věřím, že dnes, v elektronickém věku okamžité komunikace, závisí naše přežití nebo přinejmenším naše spokojenost a štěstí na pochopení nového prostředí, protože, na rozdíl od dřívějších změn prostředí, elektronická média způsobují naprostou a téměř okamžitou přeměnu kultury, hodnot a vztahů. Tento zvrát je bolestný a způsobuje ztrátu identity, což se dá zlepšit jenom tím, uvědomíme-li si jeho dynamiku. Jestliže porozumíme převratným změnám způsobeným novými médii, můžeme jejich účinkům předcházet a řídit je; jestliže ale setrváme ve svém podprahovém transu, do něhož se sami uvádíme, staneme se jejich otroky.

Díky dnešnímu ohromnému zrychlení pohybu informací máme šanci pochopit, předvídat a ovlivnit síly prostředí, které nás formují, a tak získat opět kontrolu nad svým osudem. Nové extenze lidských smyslů a nové prostředí, které těmito extenzemi vzniká, je ústředním projevem evolučního procesu; přesto se stále neumíme osvobodit od sebeklamu, že platí spíše to, jak je médium použito, než co s námi a nám dělá. To je zombiovský postoj technologického idiota. Snažil jsem se vystopovat, jak tomuto narcisovskému

transu uniknout, a odhalit dopad médií na člověka od počátku známých dějin dodnes.

*Můžete nám ten dopad ve zhuštěné formě vysvětlit?*

Těžko se to dá zhustit do rámce rozhovoru, jako je tento, ale pokusím se o krátký přehled základních zvrátů, které média způsobila. Nezapomeňte, že moje definice médií je široká: zahrnuje každou existující technologii, která rozšiřuje lidské tělo a smysly, od odívání k počítači. Musím opět zdůraznit životně důležitý bod, totiž že společnost byla vždy modelována spíše povahou médií, jimiž lidé komunikují, než obsahem komunikace. Všechny technologie mají vlastnosti doteku krále Midase; kdykoli společnost pracuje na rozšíření sebe samé, všechny její ostatní funkce mají sklon ke změně, jež umožní novou formu vstřebat; jakmile se objeví nová technologie, prosákne každou společenskou institucí. Nová technologie je tudíž převratným činitelem. Dnes to vidíme na elektronických médiích a bylo to vidět už před několika tisíci lety na vynálezu fonetické abecedy, která přinesla dalekosáhlá zlepšení a měla pro člověka stejně tak hluboké následky.

*Jaké následky?*

Před vynálezem fonetické abecedy žil člověk ve světě, v němž všechny smysly byly vyvážené a simultánní, v uzavřeném světě kmenové hloubky a rezonance, v orální kultuře vystavěné na dominanci sluchového vnímání světa. Sluch je na rozdíl od chladného

<sup>7</sup> Autor zde využívá podobnosti anglických výrazů *message* (poselství) a *massage* (masáž). [pozn. red.]

a neutrálního zraku citlivý, hyperestetický a všezahrnující a přispívá k bezesvé síti kmenové spřízněnosti a vzájemné závislosti všech členů skupiny. Prvotním médiem komunikace byla řeč, a tudíž nikdo nevěděl výrazně více nebo méně než druhý; díky tomu existovalo málo individualismu a specializace, což jsou charakteristické znaky „civilizovaného“ člověka Západu. Kmenové kultury dokonce ani dnes nedovedou pochopit pojem individuálního, samostatného a nezávislého občana. V orálních kulturách probíhá akce a reakce simultánně, zatímco schopnost jednat bez reakce, bez vtaženosti, je zvláštním darem „nezaujatého“, „stranou stojícího“ gramotného člověka. Kmenového člověka odlišuje od jeho gramotných následovníků také fakt, že žil ve světě *akustického* prostoru, což vedlo k radikálně odlišnému pojetí časoprostorových vztahů.

*Co míníte termínem „akustický prostor“?*

Míním tím prostor, který nemá žádný střed a žádný okraj, na rozdíl od přísně vizuálního prostoru, který rozšiřuje a zesiluje zrak. Akustický prostor je organický a integrální, vnímáme jej prostřednictvím simultánní souhry všech smyslů. „Racionální“ neboli obrazový prostor je uniformní, posloupný a kontinuální a vytváří uzavřený svět, v němž chybí bohatá rezonance kmenového echo-landu. Naše západní časoprostorové pojmy, stejně jako celé naše pojetí západní civilizace, se odvozuji od prostředí vytvořeného objevem

fonetického písma. Člověk kmenového světa vedl komplexní, kaleidoskopický život právě proto, že se sluch, na rozdíl od zraku, nedá zaměřit a je spíše synestetický než analytický a lineární. Řeč je projev, nebo ještě přesněji *zvnějšnění* všech našich smyslů najednou; sluchové pole je simultánní, vizuální pole je sukcesivní. Způsoby života negramotných lidí byly implicitní, simultánní a diskontinuální, a také daleko bohatší než způsoby života gramotného člověka. Lidé získávali informace mluveným slovem, záviseli na tom, a to je vtahovalo do kmenové sítě. A protože mluvené slovo, které přenáší intonací tak bohaté emoce jako hněv, radost, zármutek, strach, má větší citový náboj než slovo psané, byl kmenový člověk mnohem přirozenější a vášnivě přelétavý. Sluchově-hmatový kmenový člověk byl součástí kolektivního nevědomí, žil v magickém integrálním světě modelovaném mýtem a rituálem, měl své božské a nenapadnutelné hodnoty, zatímco gramotný neboli vizuální člověk vytváří prostředí, které je silně fragmentarizované, individualistické, explicitní, logické, specializované a oddělené.

*Urychlila tento hluboký posun hodnot od kmenové soundležitosti k „civilizované“ oddělenosti jen fonetická gramotnost?*

Ano, urychlila. Každou kulturu určuje pořadí smyslových preferencí, a v kmenovém světě se počítky hmatu, chuti, sluchu a čichu vyvinuly z velmi praktických důvodů na mnohem vyšší

úroveň než striktně zrakový smysl. Fonetická abeceda vpadla do tohoto světa jako granát a dosadila do čela hierarchie smyslů zrak. Gramotnost vyhnala člověka z kmene, dala mu oko za ucho a jeho integrální hloubkově pospolnou souhru nahradila vizuálními lineárními hodnotami a fragmentárním vědomím. Fonetická abeceda, jako intenzifikace a amplifikace vizuální funkce, zmenšila úlohu sluchových, hmatových, chuťových a čichových vjemů, pronikala diskontinuální kulturou kmenového člověka a převáděla její organickou harmonii a komplexní synestezii do jednotného, spojitého a vizuálního modu, který stále považujeme za normu „racionální“ existence. Z celistvého člověka se stal člověk dílčí, fragmentární. Abeceda otřásla čarovným kruhem kmenového světa, rozrušila jeho kouzlo a člověka uvrhla do shluku specializovaných a psychicky zredukovaných „jedinců“, neboli jednotek, které fungují ve světě lineárního času a eukleidovského prostoru.

*Gramotné společnosti však existovaly ve starověkém světě dávno před fonetickou abecedou. Proč nebyly civilizovány ony?*

Fonetická abeceda neměnila nebo nerozšiřovala člověka tak drasticky jen proto, že mu umožňovala čist. Kmenová kultura již existovala spolu s dalšími psanými jazyky po tisíce let, jak na to poukazujete. Fonetická abeceda se však pronikavě lišila od starších a bohatších hieroglyfických a ideografických kultur. Písmo egyptských,

babylonských, mayských a čínských kultur rozšiřovalo smysly tím, že vyjadřovalo realitu obrazovým způsobem, a aby pokrylo široký rozsah údajů dané společnosti, vyžadovalo mnoho znaků — na rozdíl od fonetického písma, které užívá sémanticky nevýznamová písmena, jež korespondují se sémanticky nevýznamovými znaky, a které je schopno s využitím pouhé hrstky písmen obsáhnout všechny významy a všechny jazyky. Aby bylo možno zprostředkovat skutečný zvuk řeči, bylo třeba oddělit obrazy i zvuky od jejich sémantického a dramatického významu, a tak postavit mezi lidi a věci překážku vytvářející dualitu zraku a sluchu. Vizuální funkce byla vydělena ze souhry s dalšími smysly, což otupilo smysl pro životně důležité oblasti naší sensorické zkušenosti a následně vedlo k atrofii nevědomí. Vyváženost sensorického aparátu — neboli vzájemná celostní souhra všech smyslů — a z ní vyplývající psychická a společenská harmonie byla narušena, a nadměrně se vyvinula vizuální funkce. To nelze říci o žádném jiném systému písma.

*Jak si můžete být jist, že se to všechno přihodilo výhradně díky fonetické gramotnosti, případně že se to skutečně vůbec stalo?*

Nemusíme se ohlížet nějaké tři či čtyři tisíce let do historie, abychom viděli, jak tento proces funguje. V Africe dnes stačí jediná gramotná generace k tomu, aby se jedinec odtrhl od kmenové sítě. Když se stane kmenový člověk foneticky gramotným, může se mu

zlepšit abstraktní intelektuální chápání světa, ale většina hluboce emocionálních pocitů, vázaných na rodovou společenství, z jeho vztahu ke společenskému prostředí zmizí. Takové oddělení zraku, zvuku a významu má hluboké psychologické účinky, a člověk trpí oddělením a ochuzením představitvosti a citového i smyslového života. Začíná uvažovat poslopným lineárním způsobem, začíná kategorizovat a klasifikovat údaje. Jak mu abecední forma rozšiřuje znalosti, člověk je zařazuje a rozděluje do odborností a vytváří odvětví jednotlivých funkcí, společenských tříd, národů a znalostí — a tomuto procesu je obětována bohatá souhra všech smyslů, která charakterizovala kmenovou společnost.

*Nevynahrazují však civilizovanému člověku ztrátu pospolných hodnot nově získané poznatky, objevy a kulturní rozmanitost?*

Vaše otázka odráží všechny institucionalizované sklony gramotného člověka. Gramotnost vytváří, na rozdíl od populárního pohledu na „civilizační“ proces, který jste právě zopakoval, lidi daleko méně složité a různorodé, než jsou ti, kteří se vyvíjejí v důmyslné síti kmenově-orálních společností. Kmenový člověk, na rozdíl od homogenizovaného člověka Západu, se neliší od ostatních svými zvláštními schopnostmi a vlastnostmi, nýbrž jedinečnou směsí citů. Vnitřní svět kmenového člověka byl tvůrčí směsí složitých emocí a vjemů, jež gramotní lidé západního světa nechali chřadnout nebo

je ve jménu efektivnosti a praktičnosti potlačili. Abeceda posloužila k neutralizaci bohaté různorodosti kmenových kultur, a to tím, že je převedla do jednoduchých vizuálních forem; a nezapomeňte, že zrak je jediným smyslem, který nám umožňuje *oddělit se*; všechny ostatní smysly nás vtahují (do celku), ale oddělování podporované gramotností člověka vytrhuje a civilizuje. Od kmene odloučený převážně vizuální člověk sdílí s ostatními civilizovanými lidmi standardizované vztahy, zvyky a práva. Získává však také ohromnou výhodu nad negramotným kmenovým člověkem, jehož dnes jako ve starověku ochromuje kulturní pluralismus, jedinečnost a diskontinuita, tedy hodnoty, které dělají z Afričana stejně snadnou kořist pro evropského kolonizátora, jako byl pro Řeky a Římany barbar. Jenom abecedním kulturám se podařilo využít spojitě lineární sekvence jako prostředku společenské a psychologické organizace. Tajemství nadvlády západního člověka nad ostatními lidmi, jakož i nad svým prostředím spočívá v třídění všech druhů zkušeností do uniformních a kontinuálních jednotek, které mají zrychlovat činnost a měnit formy, jinými slovy, jde o aplikované vědění.

*Nespočívá jádro Vaší argumentace v tom, že zavedení fonetické abecedy nepřineslo pokrok, jak se všeobecně domníváme, ale psychologickou a společenskou pohromu?*

Přineslo obojí. Snažím se v těchto oblastech zdržet hodnotících soudů, ale

existuje mnoho důkazů, které naznačují, že člověk za své nové prostředí specializované technologie a specializovaných hodnot platí snad příliš vysokou cenu. K nevyhnutelným důsledkům fonetické gramotnosti mohou patřit schizofrenie a odcizení. Obávám se, že je metaforicky příznačné, že ve starém řeckém mýtu Kadmos, jenž přinesl člověku abecedu, zasel do země dračí zuby, z nichž povstali ozbrojenci. Kdekoli zasejeme dračí zub, sklízíme bouři násilí. Jasně jsme to viděli v klasických dobách, i když v poněkud umírněné podobě, protože fonetická gramotnost nedosáhla vítězství nad primitivními hodnotami a institucemi přes noc. Pronikla starověkou společností spíše v postupném, leč neúprosném evolučním procesu.

*Jak dlouho odolávala stará kmenová kultura?*

V izolovaných oblastech se držela až do vynálezu tisku v šestnáctém století, který přinesl ohromně důležité kvalitativní rozšíření fonetické gramotnosti. Jestliže padla fonetická abeceda na kmenového člověka jako granát, knihtisk ho zasáhl jako stomegatunová vodíková bomba. Knih tisk byl nejzazší extenzí fonetické gramotnosti: knihy se daly rozmnožovat v nekonečných počtech, univerzální gramotnost se stala plně možnou, byť se uskutečňovala postupně, a knihy se staly přenosným individuálním vlastnictvím. Sazba, prototyp všech strojů, zajistila primát vizuálních sklonů a nakonec zpečetila osud kmenového člověka. Nové mé-

dium lineární, jednotné, opakovatelné sazby rozmnožovalo informace v nekonečných množstvích a do té doby nemožných rychlostech, a zajistilo tak oku dominantní postavení mezi lidskými čidly. Toto nové médium jakožto drastická extenze člověka tvarovalo a transformovalo celé lidské prostředí, psychologické a společenské, a bylo přímo zodpovědné za vznik tak nesourodých jevů jako nacionalismus, reformace, montážní linka a její výhonek — průmyslová revoluce, celé pojetí kauzality, karteziánské a newtonovské pojetí vesmíru, perspektiva v umění, narativní chronologie v literatuře a psychologický způsob introspekce či vnitřního zaměření, který ohromně zesílil sklon k individualismu a specializaci, jež fonetická gramotnost před dvěma tisíci lety zplodila. Schisma mezi myšlením a činem bylo institucionalizováno a fragmentarizovaný člověk, kterého nejprve rozštěpila abeceda, byl nakonec rozsekán na kousíčky velikosti sousta. Od té doby se stal západní člověk Gutenbergovým člověkem.

*I když řada čtenářů přijme Vaši tezi, že technologické inovace způsobují dalekosáhlé změny prostředí, těžko budou chápat, jak můžete činit vývoj tisku zodpovědný za tak zřetelně nepřibuzné jevy, jako je nacionalismus a industrialismus.*

Klíčovým slovem je „zřetelné“. Podíváme-li se trochu blíže na nacionalismus a industrialismus, zjistíme, že oba jevy se přímo odvozují od exploze technologie tisku v šestnáctém století.

V Evropě neexistoval nacionalismus až do renesance, kdy typografie umožnila každému gramotnému člověku vidět svůj mateřský jazyk analyticky jako jednotnou entitu. Knihstisk rozšířil po Evropě masově vyráběné knihy a tiskoviny, a tak změnil tehdejší regionální jazyky v uniformní uzavřené systémy národních jazyků, což je jen další druh toho, čemu říkáme masová média, a dal zrod celému pojetí nacionalismu.

Jedinec nově homogenizovaný tiskem viděl národ jako intenzivní a lákavý obraz skupinového osudu a postavení. Tisk také poprvé umožnil homogenitu peněz, trhu a dopravy, což vytvářelo ekonomickou i politickou jednotu a podněcovalo veškerou dynamiku centralizovaných energií současného nacionalismu. Rychlostí informačního toku, o jaké se před vynálezem knihstisku nedalo uvažovat, vytvořila Gutenbergova revoluce nový typ vizuální centralizované nacionální entity, která se postupně spojovala s obchodním rozvojem, až vznikla Evropa se sítí států.

Pěstováním kontinuity a konkurence uvnitř homogenních a přilehlých oblastí utvářel nacionalismus nejen nové národy, ale zpečetil i záhubu starého korporativního nekonkurenčního a diskontinuálního středověkého řádu cechů a společenských organizací založených na rodině. Tisk vyžadoval osobní fragmentaci i sociální uniformitu, jejichž přirozeným vyjádřením se stal národ-stát. Ohromné urychlení

pohybu informací gramotného nacionalismu podnítilo rozmach specializovaných funkcí, které pěstovala fonetická gramotnost a živil Gutenberg, a způsobilo, že zastaraly takové všeobecné encyklopedické postavy jako Benvenuto Cellini, zlatník-kondotier-malíř-sochař-spisovatel; renesančního člověka zničila renesance.

*Proč si myslíte, že Gutenberg položil také základy průmyslové revoluce?*

Obě věci jdou ruku v ruce. Nezapomeňte, že knihstisk byl první mechanizací složité ruční práce a vytvořením analytického posloupného procesu se stal také programem pro veškerou následující mechanizaci. Nejdůležitější vlastností knihstisku je opakovatelnost; je to vizuální tvrzení, které se dá donekonečna rozmnožovat, a opakovatelnost je kořenem mechanického principu, který měnil svět od Gutenbergova. Typografie vyrobila první jednotně opakovatelné zboží, a tím vytvořila také Henryho Forda, první montážní linku a první masovou produkci. Polygrafické ruční písmo bylo archetypem a prototypem veškerého následujícího průmyslového vývoje. Moderní industrialismus by byl bez fonetické gramotnosti a knihstisku nemožný. Gramotnost je nutné brát jako typografickou technologii, která modeluje nejen výrobní a tržní procedury, ale všechny ostatní oblasti života od vzdělání po urbanismus.

*Zdá se mi, že podle Vás je prakticky každá stránka moderního života přímým*

*důsledkem Gutenbergova vynálezu knihstisku.*

Každou stránku západní *mechanické* kultury modelovala technologie tisku, ale moderní doba je dobou *elektrických* médií. Ta tvoří prostředí a kultury, které stojí v protikladu k mechanické spotřební společnosti odvozené od knihstisku. Knihstisk vytrhl člověka z jeho tradičního kulturního lůna a ukázal mu, jak jednotlivosti uspořádat do masivního celku národní a průmyslové moci. A typografický trans Západu vydržel až dodnes, kdy nás elektronická média konečně dehypnotizují. Gutenbergovu galaxii zatemňuje souhvězdí Marconiho.

*O tomto souhvězdí jste už mluvil všeobecně, ale co přesně jsou ta elektrická média, která podle Vás nahradila starou mechanickou technologii?*

Elektrickými médii jsou telegraf, rozhlas, film, telefon, počítač a televize; žádné z nich nerozšířilo funkci jen jediného smyslu, jak to udělala stará média — například kolo jako extenze nohy, oděv jako extenze kůže, fonetická abeceda jako extenze oka — nýbrž tvaruje celý náš centrální nervový systém, a tím transformuje všechny stránky naší sociální i psychické existence. Užívání všech elektronických médií vytváří hranici zlomu mezi fragmentárním Gutenbergovým člověkem a člověkem integrálním, stejně jako se fonetická gramotnost stala hranicí zlomu mezi člověkem kmenově-orálním a vizuálním.

Dnes se totiž můžeme ohlédnout na tři tisíce let odlišných stupňů vizualizace, atomizace a mechanizace a konečně uznat mechanický věk za mezihru mezi dvěma velkými organickými kulturními epochami. Věku knihstisku, který vládl přibližně od roku 1500 do roku 1900, vyúkal nekrolog telegraf, první z nových elektrických médií, a další smuteční obřady se konaly v prvních letech tohoto století s nástupem „zakřiveného prostoru“ a neukleidovské matematiky. Ty oživily diskontinuální časoprostorové chápání kmenového člověka, jež dokonce Spengler matně vnímal jako umíráček západní gramotnosti. Další hřebíčky do rakve přinesl vývoj telefonu, rozhlasu, filmu, televize a počítače. Nejvýznamnějším elektrickým médiem je dnes televize, protože proniká téměř do každé domácnosti v zemi a tím, jak tvaruje celý sensorický aparát svým poselstvím, mění centrální nervový systém každého diváka. Televize je primárně odpovědná za konec vizuální nadřazenosti, která charakterizovala veškerou mechanickou technologii, i když všechna další elektrická média k tomu přispívala svým dílem.

*Ale není televize sama primárně vizuálním médiem?*

Ne, je to právě naopak, i když představa, že televize rozšiřuje vizuální vjemy, je pochopitelnou mýlkou. Televize na rozdíl od filmu nebo fotografie primárně rozšiřuje spíše hmatové než zrakové počítky, přičemž právě hmat vyžaduje nejvíce souhry mezi všemi

smysly. Tajemství taktilní síly televize spočívá v tom, že televizní obraz má nízkou intenzitu neboli definici, a tudíž na rozdíl od fotografie nebo filmu nenabízí žádné podrobné informace o specifických objektech, nýbrž vyžaduje aktivní účast diváka. Televizní obraz je nejen mozaikovitou sítí horizontálních čar, ale také sítí milionů drobných bodů, z nichž je divák fyziologicky schopen pochytit jen padesát nebo šedesát, a z těch si modeluje obraz; tudíž neustále vyplňuje nezřetelné a rozmazané obrazy, hloubkově se spojuje s obrazovkou a je v neustálém tvůrčím dialogu s ikonoskopem. Obrysy výsledného obrazu, který připomíná kresbu, jsou zhmotněny v představivosti diváka, což nutně vyžaduje velkou osobní vtaženost a účast; divák se ve skutečnosti stává obrazovkou, zatímco ve filmu se stává kamerou. Ikonoskop, který po nás vyžaduje, abychom neustále vyplňovali prostory mozaikovitě sítě, nám vypaluje své poselství přímo do kůže. Každý divák je tak nevědomky malířem s pointilistickou technikou jako Seurat, a jak ikonoskop zaplavuje celé tělo, kreslí nové tvary a obrazy. Protože je televizní přijímač úzce zaměřen na diváka, televize nás „orientalizuje“, neboť způsobuje, že všichni začínáme pozorovat vlastní nitro. Podstata sledování televize spočívá zkrátka v intenzivní participaci a v nízké definici, čemuž říkám „chladná“ zkušenost, na rozdíl od esenciálně „horkých“ neboli vysokodefiničních médií, jako je rádio, jež vyžadují nízkou participaci.

*Hodně komplikací kolem Vaší teorie se vztahuje k tomuto postulování horkých a chladných médií. Mohl byste pro nás každé krátce definovat?*

Horké médium v zásadě odlučuje a studené médium slučuje či zahrnuje; horká média vyžadují jen nízkou participaci neboli doplnění, chladná média naopak participaci vysokou. Horké médium je to, které rozšiřuje jediný smysl vysokou definicí. Vysoká definice znamená kompletní vyplňování údajů médiem bez intenzivní participace obecnosti. Fotografie je například vysokodefiniční a horká, zatímco komiks je nízkodefiniční čili chladný, protože hrubá obrysová kresba poskytuje velice málo vizuálních údajů a vyžaduje od diváka, aby si doplnil celkový obraz sám. Telefon, který poskytuje sluchu poměrně málo údajů, je tudíž stejně chladný jako řeč; oba vyžadují od posluchače poměrně velké doplnění. Rozhlas je na druhé straně horkým médiem, protože poskytuje posluchačům ostře a intenzivně velké množství vysokodefiničních sluchových informací, které nechávají posluchačům na doplnění málo nebo vůbec nic. Podle stejného měřítka je přednáška horká, ale seminář chladný; kniha je horká, kdežto rozhovor nebo chlapecký pokec jsou chladné.

V chladném médiu se obecnost aktivně účastní sledování či poslouchání. Dívka, která nosí sítované punčochy nebo brýle, je v zásadě chladná a senzualní, protože oko jedná při doplňování takto vytvořeného nízkodefiničního obrazu jako ruka. Což vysvět-

luje, proč chlapi zřídka činí nabídku dívky, která nosí brýle. V každém případě je naprostá většina našich technologií a zábav od zavedení tiskařské techniky horká, fragmentární a odlučující, ale ve věku televize jsme svědky návratu ke chladným hodnotám a k celkové hloubkové vtaženosti a participaci, jež z nich vyplývá. V tom samozřejmě spočívá jen jeden z dalších důvodů, proč je médium spíše poselstvím než obsahem; důležitá je spíše participační povaha televizní zkušenosti samé než obsah určitého televizního obrazu, který se nám neviditelně a nesmazatelně wpisuje do kůže.

*I kdyby to bylo tak, jak tvrdíte, a médium bylo skutečně konečným poselstvím, jak můžete naprosto přestat počítat s významem obsahu? Neměl například obsah Hitlerových proslavů v rozhlase na Němce nějaký vliv?*

Když zdůrazňuji, že médium je spíše poselstvím než obsahem, nenaznačuji tím, že obsah nehraje žádnou roli, pouze říkám, že hraje roli výrazně podřízenou. I kdyby měl Hitler přednášky o botanice, jiný Němec by prostřednictvím rozhlasu vytvořil z Němců kmenovou společnost a oživil by temnou atavistickou stránku kmenové povahy, která ve dvacátých a třicátých letech dala vzniknout evropskému fašismu. Položíme-li veškerý důraz na obsah a prakticky žádný na médium, ztrácíme veškeré šance k pochopení a ovlivnění účinku nových technologií na člověka, a proto jsme vždy ohromeni a nepřipraveni na převratnou transformaci

prostředí, kterou nová média způsobila. Působí-li na člověka změny prostředí, kterým nerozumí, ozve se v něm poslední tklivý nářek jeho kmenového předka Tarzana, říčícího se k zemi: „Kdo mi namazal liánu?“ Německý Žid, jenž se stal obětí nacistů, protože se jeho stará kmenovost střetla s jejich novou kmenovostí, mohl pochopit, proč se mu svět otočil vzhůru nohama stejně málo, jako dnešní Američan chápe přeměny společenských a politických institucí, způsobené elektrickými médii všeobecně a televizí zvlášť.

*Jak televize přetváří naše politické instituce?*

Televize revolučně převrací každý politický systém západního světa. Z jednoho důvodu: vytváří totiž naprosto nový typ národního vůdce, člověka, který se daleko více podobá kmenovému náčelníkovi než politikovi. Dobrým příkladem takového kmenového náčelníka, který své zemi vládne skrze televizní dialog s masovou účastí a zpětnou vazbou, je Castro. Vládne zemi kamerou, dává kubánskému lidu zkušenost přímého a důvěrného zapojení do kolektivního rozhodování. Castrova vynalézavá směs politického vzdělání, propagandy a blahosklonného vedení je vzorem pro kmenové náčelníky v dalších zemích. Nový politický showman si musí doslovně i obrazně své obecnost obléknout, jako by si oblékal šaty, a stát se společným kmenovým obrazem — jako Mussolini, Hitler a F. D. Roosevelt v dobách rozhlasu a J. F. Kennedy

v epoše televize. Všichni tito muži byli kmenovými císaři v měřítku, jaké svět do té doby neznal, protože všichni ovládli svá média.

*Jak se Kennedy lišil využitím televize od svých předchůdců či následovníků?*

Kennedy byl prvním televizním prezidentem, protože byl vůbec prvním prominentním americkým politikem, jenž porozuměl dynamice a siločarám televizního ikonoskopu. Jak už jsem vysvětlil, televize je v podstatě chladným médiem, a Kennedy měl potřebný kompatibilní chlad a netečnost k moci, dané osobním bohatstvím, což mu plně umožňovalo televizi se přizpůsobit. Pro politického kandidáta, jemuž chybí chladné, nízkodefiniční vlastnosti, které umožňují divákovi vyplňovat mezery v jeho obraze cestou osobní identifikace, se jednoduše televize stává elektrickým křeslem — jako se to stalo Richardu Nixonovi v jeho katastrofálních debatách s Kennedym v kampani roku 1960. Nixon byl v zásadě horký; na televizní obrazovce představoval vysokodefiniční, ostře definovaný obraz a jednání, což přispělo k jeho pověsti tajrlíka, která se mu po léta táhla v patách. „Koupil byste si od tohoto člověka ojeté auto?“ ptal se politický kreslený vtíp — a odpověď zněla: „Ne“, protože postrádal chladnou auru nezájmu a objektivitu, kterou naopak Kennedy vyzářoval tak poutavě a lehce.

*Nedával jste nakonec Nixonovi lekce?*

Rozhodně mu někdo lekce dal, protože v posledních volbách byl Nixon chladný a Humprey horký. Všiml jsem si změny u Nixona už v roce 1963, když jsem ho viděl v *Show Jacka Paara*. Už to nebyl ten slizký, úlisný, násilný Nixon roku 1960, uklidnil se, nablýskal, naprogramoval a zformoval do nového Nixona, jakého jsme viděli v roce 1968: rozumný, skromný, sebejistý, jedním slovem: chladný. Tehdy jsem si uvědomil, že kdyby si Nixon tuto masku udržel, mohl by být zvolen prezidentem, a američtí voliči s tím minulý listopad zřetelně souhlasili.

*Jak využíval televize Lyndon Johnson?*

Zpackal to stejně jako Nixon v roce 1960. Byl příliš intenzivní, příliš posedlý tím, aby ho jeho obecenstvo milovalo a uctívalo jako otce a učitele, byl snadno zařaditelný. Cítili by se lidé bezpečněji, kdyby si měli koupit ojeté auto od Johnsona než od starého Nixona? Odpověď je samozřejmě „Ne“. Johnson se stal stereotypem, a dokonce parodíí sebe sama a získal si stejnou pověst tajrlíka, jaká tak dlouho mořila Nixona. Lidem by bylo úplně jedno, kdyby jim Kennedy v televizi lhal, ale nemohli spolknout Johnsona, i když říkal pravdu. Mezera ve věrohodnosti byla ve skutečnosti komunikační mezerou. Politický kandidát, který rozumí televizi — ať už jsou jeho strana, cíle a přesvědčení jakékoliv — může získat moc do té doby historicky nepoznanou. Jak tuto moc využije, je samozřejmě úplně jiná otázka. Je třeba si

o elektrických médiích zapamatovat podstatnou věc, že totiž neúprosně transformují poměr všech smyslů, a tak znovu pěstují a budují naše hodnoty a instituce. Reorganizace našeho tradičního politického systému je jenom jedním projevem návratu ke kmenovosti způsobeného elektrickými médii, který dělá z planety globální vesnici.

*Popsal byste proces návratu ke kmenovosti podrobněji?*

Elektronické technologické extenze našeho centrálního nervového systému nás potápějí do světového bazénu informačního pohybu, a tak umožňují člověku, aby do sebe vstřebal celé lidstvo. Povznesená a disociovaná role gramotného člověka západního světa ustupuje nové, intenzivní hloubce účasti, která je vyvolána elektronickými médii a která nás vrací do kontaktu se sebou i se všemi ostatními. Okamžitá povaha elektroinformačního pohybu však spíše decentralizuje než rozšiřuje lidskou rodinu a uvádí ji do nového stavu mnohonásobných kmenových existencí. Zvláště v zemích, kde jsou hodnoty gramotnosti hluboce institucionalizovány, jde o velice traumatický proces, neboť střet staré segmentované vizuální kultury a nové integrální elektronické kultury vyvolává krizi identity, pocit vlastní prázdnoty, což plodí ohromné násilí, násilí, které je jednoduše houbou za identitou, soukromou nebo polyspolitou, sociální nebo obchodní.

*Vztahujete tuto krizi identity k současným společenským nepokojům a násilím ve Spojených státech?*

Ano, a ke vzkvétajícímu obchodu, který pěstují psychiatři. Veškeré naše odcizování a atomizace odráží rozpad vžitých společenských hodnot, jako je právo jedince na soukromí a jeho nedotknutelnost. Podléháje působení nových technologií elektrického cirkusu, průměrnému občanovi to připadá, že se mu bortí nebe. Jak se člověk vlivem elektrických médií kmenově přeměňuje, stáváme se všichni kuřátky, horečně cupitáme sem a tam, hledáme svou dřívější identitu, a přitom uvolňujeme ohromné násilí. Jak se v postgramotné aréně setkává člověk doby předgramotné s člověkem gramotným a nové informační modely zaplavují a vykořeňují staré, běžně dochází k duševnímu zhroucení různých stupňů — včetně kolektivního nervového zhroucení celých společností neschopných vyřešit svou krizi identity.

Není to snadné období pro život, zvláště pro mladé lidi odchované televizí, kteří na rozdíl od gramotné staré generace nemohou uniknout do zombiovského transu narcisovské narkózy, jež psychologický šok, způsobený dopadem nového média, znecitlivuje. Od Tokia po Paříž a Kolumbii mladí bezmyšlenkovitě podnikají svůj hon za identitou, nehledají však cíle, nýbrž role, touží po identitě, která se jim vyhýbá.

*Proč si myslíte, že ji nenacházejí ve vzdělávacím systému?*

Protože vzdělání, které by mělo mladým pomáhat k tomu, aby porozuměli a přizpůsobili se převratné novému prostředí, se používá pouze jako

nástroj kulturní agrese a klade před mladého člověka, jenž se vrací ke kmenové pospolitosti, zastaralé vizuální hodnoty umírajícího gramotného věku. Celý náš vzdělávací systém je reakční, zaměřený na minulé hodnoty a minulé technologie, a takovým pravděpodobně zůstane, dokud se stará generace nevzdá moci. Mezera mezi generacemi je ve skutečnosti propastí, neodděluje dvě věkové skupiny, ale dvě ohromně rozdílné kultury. Dokážu pochopit kvas v našich školách, protože náš vzdělávací systém je dokonalejším zpětným zrcátkem. Je umírajícím a zastaralým systémem, založeným na hodnotách gramotnosti a na fragmentarizovaných a klasifikovaných údajích, které se naprosto nehodí pro potřeby první televizní generace.

*Jak se podle Vás dá vzdělávací systém přizpůsobit potřebám televizní generace?*

No, než můžeme začít dělat věci správně, musíme si uvědomit, že je děláme špatně, což většina pedagogů a úředníků, a dokonce i většina rodičů odmítá připustit. Dnešní dítě vyrůstá v absurdní situaci, protože se vznáší mezi dvěma světy a dvěma hodnotovými systémy, přičemž ani jeden ho nevede k dospělosti, protože ani jednomu cele nepatří, ale existuje v hybridním limbu, v němž se neustále střetávají hodnoty. Výzvou nové epochy je prostě úplný tvůrčí proces *dospívání* a pouhé učení a opakování faktů jsou pro tento proces stejně nepatřičnými jako proutkař pro atomovou elektrár-

nu. Předpokládat, že „nabuzené“ dítě elektronického věku bude reagovat na staré vzdělávací způsoby, je stejné jako předpokládat, že orel bude plavat. Jednoduše to nepatří k jeho prostředí, a tudíž je takový předpoklad nepochopitelný.

Pro televizní dítě je obtížné, až přímo nemožné přizpůsobit se fragmentárním vizuálním cílům našeho vzdělávání, když už se všemi svými smysly dostalo do kontaktu s elektrickými médii; touží po hloubkové vtaženosti, nikoli po lineárním oddělování a uniformních, posloupně uspořádaných schématech. Je však náhle a bez přípravy násilně vytrženo z chladného, všezahrnujícího lůna televize a je prostřednictvím byrokratické struktury kursů a známkování vystaveno horkému médiu tisku. Jeho přirozený instinkt, utvářený elektrickými médii, je vede k tomu, že na knížku, kterou musí číst, zaměří všechny své smysly. Tištěné slovo se ovšem takovému přístupu rezolutně vzpírá, neboť vyžaduje spíše izolovaný vizuální vztah než *celostní* přístup sensorického aparátu. Poloha, v níž děti základních škol čtou, je patetickým dokladem účinků televize: děti televizní generace si dávají knížku v průměru deset centimetrů od očí a z tištěné stránky se pokoušejí psychomimeticky vytěžit všezahrnující smyslovou televizní zkušenost. Stávají se z nich Kykloповé a zoufale se chtějí oddávat knížkám stejným způsobem jako televizní obrazovce.

*Je možné, aby se „televizní dítě“ přizpůsobilo svému vzdělávacímu prostředí a sladilo tradiční gramotně-vizuální formy s názory jemu vlastní elektronické kultury, nebo se médiu tisku naprosto nepřizpůsobí?*

Taková syntéza je docela dobře možná a může vést k tvůrčímu spojení dvou kultur, jestliže ovšem vzdělávací systém vezme na vědomí, že elektronická kultura *existuje*. Obávám se, že při nedostatku takového základního uvědomění nemá dítě v našich školách žádnou budoucnost. Nezapomeňte, že televizní dítě bylo důsledně vystaveno všem „dospělým“ zprávám moderního světa — válkám, rasové diskriminaci, nepokojům, zločinu, inflaci, sexuální revoluci. Válka ve Vietnamu mu vepsala do kůže krvavé poselství. Bylo svědkem úkladných vražd a pohřbů vůdců národa. Prostřednictvím televizní obrazovky se dostalo na oběžnou dráhu k tanci astronautů v prostoru. Bylo zaplaveno informacemi, které přináší rozhlas, telefon, filmy, nahrávky a další lidé. Když mu byly dva roky, posadili ho rodiče před televizi, aby nezlobilo, a než se dostalo do mateřské školy, strávilo před obrazovkou více než čtyři tisíce hodin. Jak mi řekl jeden úředník z IBM: „Než se moje děti dostaly do mateřské školy, prožily ve srovnání se svými prarodiči několik životů.“

*Kdybyste měl tak malé děti, že by mohly patřit k televizní generaci, jak byste je vzdělával?*

Jistě ne v našich současných školách, které jsou intelektuálními trestnicemi. Abych parafrázoval Jeffersona, nejlepším vzděláním je dnes nejmenší vzdělání. Přežít intelektuální muka našeho vzdělávacího systému totiž může jen velmi málo mladých mozků. Mozaikovitý obraz televizní obrazovky vytváří v životě dětí hluboce vtahující *současnost* a simultaneitu, a pod jejím vlivem pohrdají odtažitými vizuálními cíli tradičního vzdělání jako něčím nereálným, bezvýznamným a dětinským. Další podstatný problém spočívá v tom, že v našich školách se toho jednoduše příliš mnoho učí tradičními analytickými metodami; a to jsme ve věku informační přesycenosti. Jediným způsobem, jak dosáhnout, aby školy nebyly vězením bez mříží, je začít se zcela novými technikami a hodnotami.

*Existuje řada experimentálních projektů, které přinášejí přímo do výuky televizi i počítače. Považujete tento způsob elektronických vzdělávacích pomůcek za krok správným směrem?*

Není zas tak důležité, aby měly všechny učebny po celé zemi televizi, protože už dávno předtím, než začalo dítě chodit do školy, zažilo doma smyslovou a vztahovou revoluci, která výrazně změnila jeho sensorickou existenci a jeho duševní procesy. V žádném předmětu už nestačí učení z knížek. Všechny děti dnes řeknou: „Pojďme si *povídat španělsky*“, nebo: „Pojďme si *poslechnout Shakespeara*“, a dávají tak najevo své odsouzení

starého sterilního systému, v němž vzdělávání začíná a končí knížkou. Abychom dnes porozuměli novým výzvám a dostáli jim, potřebujeme nějaké hloubkové intenzivní vzdělávací programy. Když dáme současnou školu s jejími archaickými hodnotami a metodami do televize, nic se nezmění, je to, jako bychom pouštěli v televizi filmy, výsledkem by byl hybrid, který není ani jedno, ani druhé. Musíme se ptát, co televize na rozdíl od dnešní školy může udělat při výuce angličtiny, fyziky nebo jiného předmětu. Odpověď zní, že televize může při procesu učení mladé hluboce zaujmout, může názorně dokreslit složitou souhru lidí a událostí, vývoj forem a mnohovrstevné vzájemné vztahy mezi tak násilně rozdělenými předměty jako biologie, zeměpis, matematika, antropologie, historie, literatura a jazyky.

Pokud má mít vzdělání v elektronickém věku pro mladé lidi nějaký význam, musíme také nahradit obrovské moderní, přidušené, neosobní a odlidštěné university množstvím autonomních kolejí, kde lze uplatnit hloubkový přístup k učení. Musíme to udělat hned, neboť jen málo dospělých opravdu chápe, jak silně se mládež odcizila fragmentárnímu mechanickému světu a jeho zkosnatělému vzdělávacímu systému, který se podle nich hodí jen do roztrhnutých škatulek byrokratické společnosti. Mládež nepřijímá ani povolávací lístky, ani vzdělání, obojí chápe leda jako vstupenku do procesu psychického a fyzického za-

pomnění. Nová generace se odcizila svému tři tisíce let starému dědictví gramotnosti a vizuální kultury, a oslavování hodnot gramotnosti doma i ve škole toto odcizení jenom prohlubuje. Pokud náš vzdělávací systém nepřízpůsobíme jejich potřebám a hodnotám, dočkáme se jen většího množství propadlíků a většího chaosu.

*Myslíte si, že přežívající subkultura hippies odráží to, jak mladí odmítají hodnoty naší mechanické společnosti?*

Samozřejmě. Tyto děti už mají dost zaměstnání a cílů a rozhodly se samy určovat své vlastní role a své zapojení do společnosti. S naší fragmentarizovanou a specializovanou spotřební společností nechtějí mít nic společného. Žijí ve vzduchoprázdnu mezi dvěma velkými protichůdnými kulturami a zoufale se snaží najít vlastní identitu a vytvořit způsob existence nalaďený na jejich vlastní hodnoty; odtud ten důraz na „alternativní životní styl“. Procesem návratu ke kmenovosti neprocházejí pouze hippies, nýbrž i ostatní mladí lidé. Vezměte si například oblast módy — nyní se oblékají chlapani i děvčata stejně, mají stejně upravené vlasy, a odrážejí tak unisexuální vzniklou posunem od vizuálního k hmatovému. Celá mladá generace se zaměřuje na návrat k primitivnímu, a vidíme to na jejich oblečení, jejich hudbě, dlouhých vlasech a sociosexuálním chování. Naše adolescentní generace se už stává součástí kmene v džungli. Jak mladí vstupují do kmenového světa a všechny své smysly

mají elektricky rozšířené a zesílené, souběžně dochází k odpovídajícímu zesílení jejich sexuální citlivosti. Náhota a bezostyšná sexualita v elektronickém věku vzrůstají. Jak nám televize vypaluje své poselství přímo do kůže, stává se oděv zastaralým a překážlí. Nová *hmatovost* způsobuje, že mladým připadá přirozené neustále se jeden druhého dotýkat, jak jsem to viděl na pláci, kterou prodávali v psychedelickém obchodě: POKUD SE TO HÝBE, LASKEJ TO. Elektrická média také dávají prostřednictvím stimulace všech smyslů naráz nový a bohatší smyslový rozměr každodenní sexualitě, což činí i z chlápčného stylu Henryho Millera styl zastaralý a nemoderní. Jakmile společnost přistoupí na vše zahrnující kmenový modus, nevyhnutelně se změní náš vztah k sexualitě. Podívejte se například na lehkost, s jakou spolu žijí mladí bez pocitu provinění, nebo na společné domácnosti hippies. To je naprosto kmenové.

*Není ale většina kmenových společností v oblasti sexu spíše restriktivní než permissivní?*

Ve skutečnosti je obojí. Až na několik výjimek nepatří panenství ve většině primitivních společností ke kmenovému stylu. Mladí lidé mají před svatbou přístup k úplným vzájemným sexuálním vztahům, ale po svatbě se manželka stává žárlivě strážným vlastnictvím a nevěra platí za nejtěžší hřích. Je paradoxní, že přechod ke kmenové společnosti nevyhnutelně provází ohromná exploze

sexuální energie a svobody; jakmile se ale společnost plně uvědomí, nastolí výjimečně přísné morální hodnoty. Ve sjednocené kmenové společnosti budou mít mladí volnost na experimenty, manželství a rodina se však zároveň stanou nedotknutelnými institucemi a nevěra a rozvod budou znamenat vážná porušení společenských pout, nikoli tedy pouze soukromou úchytku, nýbrž kolektivní urážku a ztrátu tváře před celým kmenem. Kmenové společnosti, na rozdíl od civilizovaných, fragmentárních kultur, mají výrazně přísnou morálku a neváhají zničit nebo zvrhnout ty, kdo přestoupí jejich kmenové hodnoty. Je to samozřejmě poněkud drsné, ale zároveň může sexualita díky hloubkovému zapojení získat v kmenové společnosti nové a bohatší rozměry.

Jak se dnes staré hodnoty hrouť a sledujeme osvěžující uvolnění potlačovaných sexuálních frustrací, zaplavuje nás všechny jako příliv sexuální vlna. Ta však, zdá se, zdaleka nepřináší osvobození libida, nýbrž naopak navozuje otupělé přesycené vztahy a jistý psychosexuální *Weltschmerz*. Naše tělo je schopno zažít specifická vzrušení, nikoli však úplně a sebezpřesahující sexuální uspokojení. Proto útok, který stimuluje mechanistický přístup k tělu, nutně ubíjí citlivost smyslové odezvy. Přispívá to ke schismatu mezi sexuálním potěšením a rozmnožováním, jak je to běžné, a také dále ospravedlňuje homosexualitu. Budou-li současné trendy pokračovat, v blízké

budoucnosti se může jako přirozená součást rozvoje jevit stroj na lásku, ne snad současný počítačový vyhledávač partnerů k seznámení, ale stroj, jehož pomocí lze dosáhnout konečného orgasmu přímou mechanickou stimulací center rozkoše v mozku.

*Není snad ve Vašem rozboru rostoucí sexuální svobody slyšet nesouhlas?*

Ne, nejde o souhlas či nesouhlas. Pouze se snažím pochopit. Sexuální svoboda je pro mladé lidi nově zapojené do kmenového procesu stejně přirozená jako drogy.

*Co je přirozeného na drogách?*

Přirozeně uhlazují kulturní přechod a jsou také zkratkou do elektrického víru. Vzestup požívání drog se úzce vztahuje k dopadu elektrických médií. Podívejme se na metaforu pro nadopování: „turning on“ (zapnout se). Člověk zapíná své vědomí pomocí drogy stejně, jako otevírá všechny smysly naprosté hloubkové vtaženosti, když zapne televizi. Užívání drog je stimulováno dnešním všezachvacujícím prostředím okamžitých informací a jeho mechanismem zpětné vazby vnitřního tripu. Vnitřní trip není výlučnou výsadou cestovatele s LSD, jde o univerzální zkušenost televizních diváků. LSD je prostředkem nápodoby neviditelného elektronického světa. Uvolňuje člověka z osvojených verbálních a vizuálních zvyků a reakcí a dává mu možnost, aby se okamžitě a totálně zapojil, hned a cele, což odpovídá základním potřebám lidí, které elektrické extenze jejich centrálního

nervového systému vyvedly ze starého racionálního, posloupného hodnotového systému. Přitažlivost halucinogenních drog spočívá v tom, že umožňují vcítit se do našeho všeprostopupujícího elektrického prostředí, které je samo o sobě vnitřním tripem bez drog.

Brát drogy také znamená odmítnutí zastaralého mechanického světa a jeho hodnot. A drogy často podněcují nový zájem o umělecké vyjádření, které prvotně náleží k hmatově-sluchovému světu. Halucinogenní drogy tudíž jako chemické stimuly našeho elektronického prostředí ožívují smysly, které už dávno atrofovaly vlivem převažujícího vizuálního zaměření mechanické kultury. LSD a příbuzné halucinogenní drogy dále podporují vysoce kmenovou a pospolitě zaměřenou subkulturu, takže potom lze pochopit, proč retribalizovaní mladí sahají po drogách s takovou samozřejmostí.

*V Newsweeku nedávno citovali jednu studentku z Kolumbijské university, která Vás srovnávala s drogami. „LSD neznamena nic, dokud ho nezkonzumujete.“ řekla. „Stejně jako McLuhan.“ Vidíte Vy nějaké podobnosti?*

Lichotí mi, když slyším, že mou práci někdo popisuje jako halucinogenní, ale obávám se, že mě někteří mí akademičtí kritici považují za špatný trip.

*Bral jste Vy sám někdy LSD?*

Ne, nikdy jsem ho nebral. Co se těchto věcí týče, jsem pozorovatelem, nikoli účastníkem. Loni mě operovali a odstraňovali mi nádor, který mi

méně příjemně rozšiřoval mozek a během své prodloužené rekonvalescence jsem si nesměl dát nic silnějšího než kávu. Bohužel! Před několika měsíci mě však málem „zašili“ za drogy. Vrať se jsem se letadlem z Vancouveru, kde jsem dostal na universitě čestný doktorát, a potkal jsem kolegu, který se mě ptal, kde jsem byl. „Ve Vancouveru, vyzvednout si LL.D.“<sup>a</sup> řekl jsem mu. Všiml jsem si, že se na mě několik spolecestujících podivně podívalo, a když jsem na letišti v Torontě vystoupil z letadla, vtáhli mě dva celníci do maličké místnosti a začali mi prohlížet zavazadla. „Znáte Timothy Learyho?“ zeptal se jeden. Odpověděl jsem, že znám, a tím to pro něj asi skončilo. „Tak dobře,“ řekl, „kde to máte? Víme, že jste někomu řekl, že jste si jel do Vancouveru vyzvednout nějaké LL.D.“ Po náročném rozhovoru jsem ho přesvědčil, že LL.D. nemá nic společného s rozšířením vědomí, ve skutečnosti znamená pravý opak, a propustili mě. Ve světle současné krize vzdělání si samozřejmě nejsem jist, zda se nedá mluvit o vlastnictví LL.D. jako o těžkém zločinu.

*Jste pro legalizaci marihuany a halucinogenních drog?*

Na mém osobním názoru nezáleží, protože všechna taková zákonná omezení jsou neúčinnými a nevyhnutelně uvadnou. Drogy lze v retribalizované společnosti zakázat asi tak snadno, jako lze v mechanické kultuře postavit

mimo zákon hodiny. Mladí budou pokračovat v dopování, bez ohledu na to, kolik z nich skončí ve vězení, a taková zákonná omezení představují pouze kulturní útok a pomstu umírající kultury na kulturu, která ji nahrazuje.

Když už mluvím o umírající kultuře, není náhodou, že v Americe drogy hodně užívali indiáni a potom černoši, a jedni i druhí mají v tomto přechodném věku velkou kulturní výhodu — zůstali totiž blízko svým kmenovým kořenům. Kulturní útok bílé Ameriky proti černochům a indiánům není založen na barvě kůže a na víře v radikální nadřazenost, ať už se skrývá za jakoukoli ideologii. Zmíněný útok vychází z vědomí bílého muže, že černoch a indián, jako lidé hluboko zakořenění v rezonujícím prostoru diskontinuálního, vzájemně provázaného kmenového světa, jsou ve skutečnosti fyzicky a společensky nadřazení fragmentárnímu, odcizenému a disociovanému člověku západní civilizace. Takové poznání mří do srdce celého hodnotového systému bílého člověka, nevyhnutelně plodí násilí a genocidu. Je smutným osudem černochů a indiánů, že jsou kmenovými lidmi fragmentární kultury, lidmi narozenými spíše předčasně než opožděně za svou dobou.

*Jak to myslíte?*

Myslím tím, že přesně v té době, kdy se bílá mladší generace vrací ke

<sup>a</sup> LL.D. — *Legum Doctor*, JUDr. [pozn. red.]

kmenovosti a všeobecnosti, jsou černoši a indiáni pod ohromným sociálním a ekonomickým tlakem, jenž je nutí jít opačným směrem: civilizovat se a specializovat se, vyrvat své kmenové kořeny, zrovna když zbytek společnosti své kořeny znovu objevuje. Dlouho byli v naprosto podřízeném socioekonomickém postavení a nyní je nutíme k tomu, aby získali vzdělání jako předpoklad k zaměstnání ve starém mechanickém servisním prostředí hardwaru, místo aby se přizpůsobili novému kmenovému prostředí softwaru, nebo elektrickým informacím, jak to dělají bílí mladí lidé ze střední vrstvy. Není třeba říkat, že to působí velkou psychickou bolest, která obzvláště přerůstá v hořkost a násilí. To můžeme vidět v mikrosvětě drogové kultury: psychologické studie ukazují, že když se černoši a indiáni nadopují marihuanou, často pak na rozdíl od bělochů propadnou zuřivosti, jejich stav je nepovznášejší. Zuří, protože pod vlivem drog rozumějí tomu, že zdroj jejich psychického a společenského ponížení spočívá v mechanické technologii, kterou nyní odsuzuje tatáž bílá nadkultura, která ji vyvinula. Většina černošů a indiánů si podobně odsouzení doslova nemůže dovolit kvůli svému podřadnému ekonomickému postavení.

Tato situace je současně ironická i tragická: sociální a psychické rozdíly mezi rasami se spíše zvětšují než zmenšují, což snižuje šance na pokojné zmírnění napětí a rasové smíření.

Černoši a indiáni, zdá se, vždy čeká špatné zacházení; nejprve trpěli, protože byli kmenovými lidmi v mechanickém světě, a nyní, když se snaží zcivilizovat a strukturovat v mezích hodnot mechanické kultury, střetávají se s pokusem o návrat ke kmenovosti. Konfliktní situace tak spíše narůstá, než aby se zmírňovala. Obávám se, že budoucnost nevypadá příliš růžově, zvláště pak pro černoši.

*Co si myslíte, že se jim konkrétně může stát?*

V nejlepším případě se budou muset bolestně přizpůsobit dvěma konfliktním kulturám a technologiím, vizuálně-mechanické a elektrickému světu; a v nejhorším případě budou vyhlazeni.

*Vyhlazení?*

Vážně se bojím této možnosti, i když Bůh ví, jak rád bych se mýlil. Snažil jsem se ukázat, že jedním z neúprosných důsledků honby za identitou, kterou vyvolala revoluční změna prostředí, je ohromné násilí. Toto násilí tradičně dopadalo na kmenového člověka, který měl odpor k vizuálně-mechanické kultuře, na indiány jako genocida a na černoši jako institucionalizovaná dehumanizace. Dnes se ten proces obrátil a násilí jsou během přechodného období vystaveni ti, kdo se novému kmeni nepřizpůsobují. Ne kvůli barvě kůže, ale proto, že na území nikoho mezi mechanickou a elektrickou kulturou je černoši hrozbou, nepřátelským kmenem, který je pro nový řád nestavitelným. Osudem takových kmenů je často vyhlazení.

*Co můžeme udělat, aby se to černošskému obyvatelstvu Ameriky nestalo?*

Myslím, že nejprve by stálo za to upozornit černoši, stejně jako zbytek společnosti, na povahu nové elektrické technologie a na důvody, proč je tak nevyhnutelné, abychom své společenské a psychické hodnoty pozměnili. Černoši by měli pochopit, že jejich hlediska, která vlivem výchovy považují za podřadná či „zaostalá“, jsou ve skutečnosti nejvyššími hledisky nového prostředí. Západní člověk je posedlý pošetilou představou neustálého „pokroku“ a na diskontinuální syneestetické vzájemné kmenové vztahy se vždycky dívá jako na primitivní. Uvědomí-li si černoši velkou přednost svého dědictví, skončí se svým sebevražedným skokem do zastaralého mechanického světa.

Existují povzbudivé znaky, které ukazují, že si to nové hnutí „černé síly“ se svým důrazem na černošství a návratem ke kmenové hrdošti na africké kulturní a sociální kořeny uvědomuje. Většina amerických černošů je však bohužel stále rozhodnuta přidat se k mechanické kultuře. Kdyby se je povedlo přesvědčit, aby následovali ty, kteří si přejí znovu zažehnout jiskru kmenového vědomí, získali by strategickou výhodu, která by jim usnadnila přechod k nové technologii a zmobilizovala jejich zbylé kmenové hodnoty, jež by jim pomohly přežít v daném prostředí. Měli by být na své kmenové hodnoty hrdí, neboť ve srovnání s vybledlými gramotnými kulturami

jejich tradičních pánů hrají všemi barvami.

Ale jak jsem řekl, bílí se staví k černým nepřátelsky právě proto, že podprahově rozeznávají jejich blízkost ke kmenové hloubkové vtaženosti, k simultánnosti a harmonii, které jsou nejbohatším a nejrozvinutějším výrazem lidského vědomí. Proto se bělošské politické a ekonomické instituce mobilizují, aby vyčlenily a utlačily černoši; jde o instituce, od pologramotných spolků po pologramotné politiky, jejichž vyzáblá vizuální kultura jim dovoluje držet se s vytrvalým fanatismem zastaralého hardwaru, specializovaných dovedností, klasifikace, oddělených sousedství a životních stylů, které jsou od toho odvozeny. Nejnižší bělošská intelektuální vrstva se dívá na gramotnost a její hardwarevé prostředí jako na čerstvou novinku a symbol dosaženého postavení, a tudíž bude poslední, kdo se vrátí ke kmenovosti, a první, kdo zavdá podnět k tomu, co by snadno mohlo přerůst v otevřenou radikální občanskou válku. Spojené státy jsou jako národ v každém případě odsouzeny k rozpadu na řadu regionálních a rasových ministátů a občanská válka by tento proces jenom urychlila.

*Na základě čeho předpovídáte, že se Spojené státy rozpadnou?*

V tomto případě stejně jako ve většině svých prací „předpovídám“, co se už stalo, a ze současného procesu pouze vyvozují logické závěry. Balkanizace Spojených států jako kontinentální

politické struktury probíhá už několik let a rasový chaos představuje pouze jeden z katalyzátorů změny. Nejde o speciálně americký jev; již dříve jsem poukázal, že elektrická média vždy vyvolávají psychicky integrující a společensky decentralizující efekty, což v rámci existujícího státu ovlivňuje nejen politické instituce, ale i samu národní entitu.

Po celém světě teď můžeme vidět, jak elektrická média stimulují vznik ministátů: ve Velké Británii znovu mocně propukl velšský a skotský nacionalismus, ve Španělsku žádají Baskové autonomii, v Belgii trvají Vlámové na oddělení od Valonů, v mé vlastní zemi se *Quebecois*, tedy francouzsky hovořící obyvatelé Quebecu, nacházejí na počátku války za nezávislost, v Africe klíčí několik ministátů a hroutí se nereálné ambiciózní projekty regionálních konfederací. Tyto ministáty jsou pravým opakem tradičních centralizovaných národnostních hnutí minulosti, z nichž vznikly velké národní státy, které v rámci národních hranic homogenizovaly nesourodé etnické a jazykové skupiny. Nové ministáty jsou decentralizované kmenové shluky stejnorodých etnických a jazykových skupin. I když může jejich vznik doprovázet násilí, nezůstanou nepřátelskými či konkurenčními ozbrojenými tábory, ale nakonec objeví, že jejich kmenová pouta přesahují jejich rozdíly, a budou žít v souladu a ve vzájemné spolupráci.

Model decentralizovaných ministátů se bude opakovat ve Spojených stá-

tech, i když si uvědomují, že pro většinu Američanů je myšlenka na rozpuštění Unie nepředstavitelná. Američané — jako první národ na světě, který začal svou historii coby centralizovaná a gramotná politická entita — si dnes pouštějí historický film pozpátku a pásek se odvíjí k řadě decentralizovaných černošských, indiánských, regionálních, jazykových a etnických států atd. Decentralismus je dnes palčivým problémem ve všech padesáti státech a vede od školní krize v New Yorku k požadavkům mladých, kteří v intencích návratu ke kmenovosti chtějí, aby dusivé mamutí university byly přizpůsobeny lidským měřítkům a aby se masový stát zbavil byrokracie. Kmeny a byrokracie jsou protikladnými prostředky společenské organizace a nemohou nikdy koexistovat v míru; jeden musí zničit nebo vytlačit druhý, jinak žádný z nich nepřežije.

*Přijmeme-li v tuto chvíli Vaše tvrzení, že Spojené státy budou „balkanizovány“ na jakési etnické a jazykové ministáty, není pravděpodobné, že výsledkem bude společenský zmatek a bratrovražedné válčení?*

Není to nutné. Násilí je možno se vyhnout, jestliže pochopíme proces decentralizace a návratu ke kmenovosti a přijmeme jeho výsledky, přičemž se současně vynasnažíme řídit a modifikovat dynamiku změn. V každém případě jsou dny superstátu sečteny. Tím, jak se lidé nejen ve Spojených státech, ale po celém světě sjednocují do jediného kmene, mohou

vytvořit řadu životaschopných decentralizovaných politických a společenských institucí.

*Na jakých základech?*

Půjde o totálně kmenový svět hlubkového propojení. Prostřednictvím rozhlasu, televize a počítače již vstupujeme do globálního divadla, v němž se celý svět stává happeningem. Celou naši kulturní domovinu, na kterou jsme se kdysi dívali jako na pouhou nádobu s lidmi, přeměňují tato média a vesmírné satelity v živoucí organismus, který je součástí nového makrokosmu neboli svazku nadzemské povahy. Dobu jedince a soukromí, dobu fragmentárního nebo „aplikovaného“ vědění, dobu jednotlivých „hledisek“ a odborných cílů nahrazuje všezahrnující vědomí mozaikovitěho světa. V tomto světě je prostor a čas překonán televizí, tryskovými letadly a počítači — simultánním, „okamžitým“ světem, v němž vše rezonuje se vším jako v totálním elektrickém poli, světem, v němž je vzniklá energie vnímána nikoli skrze tradiční spojení tvořící lineární, kauzální myšlenkové procesy, ale prostřednictvím intervalů či mezer, které Linus Pauling chápe jako jazyk buněk, jež tvoří synestetické, nesouvislé a integrální vědomí.

Otevřená společnost, vizuální výhonek fonetické gramotnosti, ztratila pro dnešní mladé lidi, navracející se ke kmenovosti, význam a znovu se zrodila uzavřená společnost, produkt řeči, bubňů a sluchových technologií. Po staletích rozpojené senzibility se

moderní vědomí rázem stalo integrálním a celostním, jako by se celé lidstvo vtisklo do jediné univerzální membrány. Zhutnělá, rozpínavá povaha nové elektrické technologie vrací západního člověka z otevřených plání gramotnosti do srdce kmenové temnoty, do míst, která Joseph Conrad nazval „Afrikou uvnitř nás“.

*Řada kritiků cítí, že Vaše „Afrika uvnitř nás“ je příslibem strohého konformního světa včelího úlu, v němž je jedinec naprosto podřízen skupině a nezná osobní svobodu.*

Individuální talenty a perspektivy nemusejí v rámci společnosti, která se vrací ke kmenovému řádu, zajít na úbytě; pouze vzájemně jednají v rámci skupinového vědomí, jež uvolňuje daleko více tvořivosti než stará atomizovaná kultura. Gramotný člověk je odcizeným, ochuzeným člověkem. Kmenový člověk může vést daleko bohatší a plnější život, nikoli život bezmyšlenkovitého trubce, nýbrž účastníka bezešvého přediva vzájemnosti a souzvuku. Rozmach elektrické technologie jakoby kouzlem proměnil gramotného, roztržitého člověka ve složitou a hlubkově strukturovanou lidskou bytost, která si výrazně citově uvědomuje naprostou vzájemnou závislost na všem lidském. Stará „individualistická“ společnost tištěného slova osvobodila jedince jen proto, aby z něj učinila člověka odcizeného a vykořeněného, odloučeného od kmenových snů. Nové elektronické prostředí si vynucuje oddanost a účast člověka a plně

uspokojuje jeho psychické a společenské potřeby.

Kmen totiž není přizpůsobivý jen proto, že je uzavřenou entitou; konec konců uvnitř rodinné pospolitosti najdeme mnohem více rozdílu a méně přizpůsobení než v rámci městského konglomerátu, v němž bydlí tisíce rodin. Na vesnici se udržují zvláštnosti, kdežto ve velkém městě vládne uniformní a neosobní prostředí. Protože podmínky globální vesnice jsou utvářeny elektrickou technologií, daleko více než ve staré mechanické, standardizované společnosti stimulují diskontinuitu, rozrůzněnost a členitost. Globální vesnice ve skutečnosti podněcuje maximální nesouhlas a tvůrčí dialog. Globální vesnice se nevyznačuje uniformitou a klidem, k jejím znakům mnohem více patří rozpor a nesouhlas, stejně jako láska a harmonie, tedy znaky běžného způsobu života všech kmenových lidí.

*Navzdory tomu, co jste řekl, nejsou gramotné kultury jedinými, které si cení pojmu individuální svobody. Nejsou však kmenové společnosti tradičně zatíženy přísnými společenskými tabu, jak jste naznačil dříve s ohledem na sexuální chování, a netrestají snad nemilosrdně všechny, kdo se nepřizpůsobí kmenovým hodnotám?*

Kdykoli mluvíme o osobní svobodě v gramotné a kmenové kultuře, narážíme na základní paradox. Gramotná mechanická společnost prostorově oddělila jedince od skupiny a zplodila jeho soukromí; v myšlení zplodila jeho

názory a v práci specializaci, tudíž pracovala všechny hodnoty spojované s individualismem. Tisková technologie člověka zároveň homogenizovala, vytvořila masový militarismus, masové myšlení a masovou uniformitu. Tisk vstúpil člověku individualistické zvyky a smysl pro sociální úlohu absolutního přizpůsobení. Proto dnes mladí vítají svůj návrat ke kmenovosti, ať už jej vnímají jakkoli zastřeně, jako uvolnění z uniformity, z odcizení a odlidštění gramotné společnosti. Tisk sociálně centralizuje a psychicky fragmentarizuje, zatímco elektrická média přivádějí člověka do globální vesnice, která je bohatou a tvůrčí směsí a která skýtá vlastně více prostoru pro tvůrčí různorodost než homogenizovaná masová městská společnost západního člověka.

*Tyrdíte, že ve světové kmenové společnosti, kterou předpovídáte, nebudou žádná tabu?*

Ne, to neříkám, a netvrdím, že svoboda bude absolutní, pouze že bude méně omezená, než naznačuje vaše otázka. Světový kmen bude zásadně konzervativní, to je pravda, jako všechny ikonické a uzavřené společnosti. Mytické prostředí žije mimo čas a prostor, a tudíž má jen malý sklon k radikálním společenským změnám. Veškerá technologie se stává součástí sdíleného rituálu, který se kmen zoufale snaží udržet, aby si uchoval stabilitu a trvalost. Svou povahou je kmenově orální společnost — jako Egypt faraónů — vyrovnanější a stálejší než ostatní

fragmentární vizuální společnosti. Orální a sluchová společnost modeluje akustický prostor, totální a simultánní pole vztahů, které je cizí vizuálnímu světu, jehož perspektivy a cíle činí společenskou změnu nevyhnutelným a stálým vedlejším produktem. Elektricky rozšířená kmenová společnost se zbavuje lineárního „pokroku“ zaměřeného vpřed. Dnes můžeme vidět, jak se z nás všech, když do hloubky reagujeme na výzvy globální vesnice, stávají reakcionáři.

*To se dá stěžet říci o mladých, o nichž tvrdíte, že se vrací ke kmenovosti, a podle většiny odhadů jsou také nejradikálnější generací v naší historii.*

Jistě, ale vy mluvíte o politice, o cílech a tématech, což je opravdu zcela bezvýznamné. Říkám, že nikoli současný proces návratu ke kmenovosti, nýbrž jeho výsledky z nás dělají reakcionáře v našich základních postojích a hodnotách. Jakmile budeme polapeni magickou rezonancí kmenového prostoru, nahradíme odmytizování mýtů a legend jejich náboženským studiem. V rámci ústní dohody o kmenových hodnotách bude existovat nekonečná různorodost, bude však jen málo vzbouřenců, pokud se vůbec najde někdo, kdo by se postavil proti kmeni.

Okamžitá vtaženost, která doprovází okamžité technologie, spouští konzervativní, stabilizující, setrvačnou funkci člověka. Pěkně to vyjádřila žákyně druhé třídy, když měli ve škole napsat

báseň o vypuštění prvního sputniku na oběžnou dráhu: „Hvězdy jsou tak velké / Země je tak malá / Zůstaň jaký jsi“. Holčička, která napsala tyto řádky, je součástí nové kmenové společnosti; žije ve světě nekonečně složitějším, rozlehlejším a trvalejším, než může jakýkoli vědec změřit nebo si představit.

*Bude-li v novém kmenovém světě stále existovat osobní svoboda, byť omezená určitými zvykovými tabu, co se potom stane s politickým systémem, který je převážně spojován se svobodou jedince: s demokracií? Přežije také přechod do Vaší globální vesnice?*

Ne, nepřezíje. Doba politické demokracie, jak ji známe dnes, je u konce. Dovolte mi opět zdůraznit, že svoboda jedince se v nové kmenové společnosti neutopí, ale určitě nabude rozmanitých a mnohem komplexnějších rozměrů. Například volební urna — horká urna v chladném světě — je produktem gramotné západní kultury, a tudíž zastaralá. Kmenová vůle se zvykově vyjadřuje prostřednictvím simultánní souhry všech členů komunity, která je výrazně vzájemně spřízněná a propojená, a považovala by tudíž vkládání „soukromého“ hlasu do urny za plentou za směšný anachronismus. Počítače televizní sítě, které „předpovídají“ vítěze prezidentských voleb ještě během hlasování, už způsobily, že se z tradičního hlasovacího procesu stala zastaralá věc.

V našem softwarovém světě okamžitého elektrického komunikačního

pohybu se politika posouvá od starých modelů politické reprezentace určované volbou k nové formě spontánního a okamžitého pospolného zapojení ve všech oblastech rozhodování. Myšlenku „veřejnosti“ jako diferencovaného shluku oddělených jedinců, sobě nepodobných, leč schopných jednat v zásadě stejně jako vyměnitelné soukolí výrobní linky, v bezprostřední kmenové kultuře nahrazuje masová společnost, která podporuje osobní rozdíly, přičemž všichni současně reagují a simultánně odpovídají na každý podnět. V takové společnosti by volby, jak je známe dnes, neměly význam.

*Jak se bude v nové kmenové společnosti zaznamenávat všeobecná vůle lidu, když se volby stanou přežitkem?*

Elektrická média otvírají naprosto nový způsob zaznamenávání veřejného mínění. Například starý pojem plebiscitu může získat nový význam. Televize může vést denní plebiscity tím, že předloží údaje dvěma stům miliónů lidí a poskytne počítačovou zpětnou vazbu vůle lidu. Když ale opouštíme věk politických stran, politických sporů a politických cílů a vstupujeme do věku, kdy kolektivní kmenový obraz a ikonický obraz kmenového náčelníka nabývá vrchu nad politickou skutečností, je s volbami v tradičním slova smyslu konec. To je však jen jedna z četných nových skutečností, s nimiž se v kmenové vesnici setkáme. Musíme pochopit, že začíná existovat naprosto nová společnost, společnost, která odmítá všechny naše staré hod-

noty, přizpůsobené odpovědi, vztahy a instituce. Jestliže vám dělá potíže představit si něco tak triviálního, jako je blízký konec voleb, budete naprosto nepřipraven vyrovnat se s vyhlídkou na nadcházející zánik mluveného jazyka a jeho náhradu globálním vědomím.

*To máte pravdu.*

Já vám pomůžu. Kmenový člověk je pevně vrostlý do integrálního kolektivního vědomí, které překračuje konvenční hranice času a prostoru. Nová společnost jednou bude mytickou integrací, světem spřízněným a rezonujícím se starým kmenovým prostorem, kde opět ožívne kouzlo: svět mimosmyslového vnímání. Současný zájem mladých lidí o astrologii, jasnovidectví a okultismus není náhodným. Elektrická technologie totiž vyžaduje slova stejně málo, jako digitální počítač vyžaduje čísla. Elektrina umožní, a nebude to trvat dlouho, zesílení lidského vědomí ve světovém měřítku, aniž použije jakoukoli verbalizaci.

*Mluvíte o globální telepatii?*

Přesně. Počítače nabízejí možnost okamžitého převedení jakéhokoli kódu nebo jazyka do jakéhokoli dalšího kódu nebo jazyka. Mohou-li počítače poskytnout zpětnou vazbu, proč ne myšlenkovou vazbu vpřed, jejímž prostřednictvím se světové vědomí spojí se světovým počítačem? Prostřednictvím počítače bychom mohli logicky postoupit od překládání jazyků k tomu, že bychom se překladu úplně vyhnuli ve prospěch jednotného kosmického nevědomí podobného kolektivnímu

nevědomí, jaké předpovídal Bergson. Počítač přispěje k technologicky vytvořenému stavu univerzálního porozumění a jednoty, stavu pohroužení do logu, který může lidstvo sjednotit v jedinou rodinu a vytvořit věčnou kolektivní harmonii a mír. V tom spočívá skutečný užitek počítače: ni- koli zrychlit obchodování nebo vyřešit technické problémy, nýbrž urychlit proces objevování a řízení pozemských a případně galaktických prostředků a energií. Psychická společenská integrace, kterou elektrická média konečně umožnila, by mohla vytvořit univerzalitu vědomí, kterou předvídal Dante, když řekl, že lidé se budou vyvíjet jako pouhé úlomky, dokud se nesjednotí ve všezahrnujícím vědomí. V křesťanském významu jde pouze o novou interpretaci mystického těla Kristova; a Kristus je koneckonců finální extenzí člověka.

*Není tato představa elektronicky navozeného světového vědomí spíše mystická než technologická?*

Ano, stejně mystická jako většina pokročilých teorií moderní nukleární fyziky. Mysticismus je jen dnešním snem o zítřejší vědě.

*Uvedl jste, že všechny tradiční hodnoty současného člověka, jeho vztahy a instituce budou zničeny a nahrazeny novým elektrickým věkem. To je dost široké zevšeobecnění. Mohl byste vysvětlit podrobněji některé konkrétní změny, které předvídáte?*

Mění se všechno kolem. Když se hrouť starý systém hodnot, hrouť se

i veškeré jeho institucionální obaly a odpady. Města, společné extenze našich fyzických orgánů, ustupují a jsou převáděna spolu s dalšími takovými extenzemi do informačních systémů, jako jsou televize a nadzvukové letadlo, které tím, že stlačí čas a prostor, udělají z celého světa jednu vesnici a zničí starou dichotomii město-venkov. New York, Chicago, Los Angeles — všechno zmizí jako dinosaur. Také automobil, který v současné době dusí města, brzy zastará a nahradí jej nová antigravitační technologie. Tržní systém a burzy, jak je známe dnes, se brzy stanou předpotopními vynálezy, automatizace zruší tradiční pojem práce, nahradí jej roli a poskytne lidem volný čas. Elektrická média vytvoří svět odpadlíků od staré fragmentární společnosti a od jejich úhledně rozškaltkovaných analytických funkcí a přiměje lidi vpadnout do nové komunity integrované globální vesnice.

Všechny tyto otrásající změny, jak už jsem poznamenal, doprovází bolest, násilí a válka — normální stigmata hledání identity. Nová společnost však vstane z popela tak rychle, že bude možné, jak doufám, vyhnout se anarchii přechodného období, kterou mnozí předpovídají. Hladkému přechodu k nové společnosti mohou zásadně napomoci automatika a kybernetika.

*Jak?*

Počítač se dá použít k řízení sítě globálních termostatů, a může tak modelovat život způsobem, který optimalizuje lidské vědomí. Dnes už je

technicky možné naprogramovat počítač tak, aby to prospívalo celé společnosti.

*Jak se dá programovat celá společnost — prospěšně, nebo i jinak?*

Není vůbec nic těžkého nastavit počítače tak, aby byly schopny vést opatrně řízené programování senzorického života celých populací. Já vím, že to zní trochu jako sci-fi, ale kdybyste rozuměl kybernetice, uvědomil byste si, že se to dá udělat už dnes. Počítač může naprogramovat média, aby určila, jaké konkrétní poselství by měli lidé slyšet podle svých převládajících potřeb, a vytvořit totální mediální zkušenost, vstřebávanou a utvářenou všemi smysly. V Itálii bychom mohli naprogramovat pro předvolební období o pět hodin méně televize, a podpořit tak četbu novin, Venezuele dodat dalších pětadvacet hodin televize, abychom zchladili kmenovou teplotu, kterou předchozí měsíc zvedl rozhlas. Takovou řízenou souhrou všech médií by mohly být naprogramovány celé kultury, aby se zlepšilo a stabilizovalo jejich citové ovzduší, když se dnes začínáme učit, jak udržet rovnováhu mezi soupeřícími světovými ekonomikami.

*Jak se takové programování provádí, ať už je jeho záměr jakkoli osvícený, liší od pavlovovského vymývání mozku?*

Vaše otázka odráží obvyklou paniku lidí, kteří se setkali s neprozkoumanými technologiemi. Neříkám, že je taková panika neopodstatněná nebo

že takové programování prostředí se nemůže stát vymýváním mozku či ještě něčím horším. Říkám jen, že takové reakce jsou zbytečné a zavádějící. Ačkoli si myslím, že programování společnosti se opravdu dá řídit naprosto konstruktivně a lidsky, nechci být v pozici hirošimského fyzika, který prvního srpna 1945 do nebe vychvaluje možnosti atomové energie. Pochopit účinky médií ale znamená vytvořit občanskou obranu proti důsledkům mediálního spadu.

Děsí-li tolik lidí vyhlídka, že globální programování změní tuto planetu na pouhé servisní prostředí, lze to připodobnit obavám, že systém městského osvětlení zbaví každého jedince práva nastavit si intenzitu světla dle libosti. Počítačová technologie může, a bezpochyby bude, programovat celá prostředí proto, aby naplnila společenské potřeby a senzorické preference komunit a národů. *Obsah* takového programování ovšem závisí na povaze budoucích společností, a to máme ve svých vlastních rukou.

*Opravdu to máme v rukou? Nepodněcujete spíše člověka svou obhajobou používání počítačů k manipulaci budoucnosti celých kultur, aby se vzdal kontroly nad vlastním osudem?*

Nejprve, a je mi líto, že to musím opakovat, *nic* neobhajují. Pouze sduju a předpovídám trendy. I kdybych byl proti nim nebo je považoval za katastrofální, nemohl bych je zastavit; tak proč ztrácet čas bédováním? Když spisovatelka Margaret Fullerová

poznamenala: „Přijímám Vesmír“, dodal k tomu Carlyle: „Taky jí nic jiného nezbyvá.“ Nevidím, že by existovala nějaká možnost celosvětového ludditského povstání, které by rozbilo všechny stroje na kousky, takže se můžeme klidně uvolnit a sledovat, co se děje a co se s námi stane v kybernetickém světě. Odmítání nové technologie její postup nezastaví.

Nesmíme zapomínat, že kdykoli užíváme nebo vnímáme jakoukoli technickou extenzi sebe sama, nutně ji akceptujeme. Kdykoli se díváme na televizi nebo čteme knihu, absorbujeme tyto sebeextenze do našeho individuálního systému a zažíváme automatické „uzavření“ nebo přemístění vnímání. Věčnému objektu každodenních technologií nemůžeme uniknout, dokud neunikneme technologii samé a neuprchneme jako poustevníci do jeskyně. Tím, že technologie vytrvale jejich servomechanismy. Abychom je vůbec využili, musíme jim sloužit, jako sloužíme bohům. Eskymák je servomechanismem svého kajaku, kovboj svého koně, obchodník svých hodinek, kybernetik — a brzy celý svět — svého počítače. Jinými slovy: vítěz patří kořisti.

Tato soustavná modifikace člověka jeho vlastní technologií jej podněcuje k tomu, aby hledal další prostředky její modifikace. Člověk se tak stává sexuálním ústrojím strojového světa, stejně jako včela ve světě rostlin, kterým umožňuje rozmnožování a neustálý

vývoj k vyšším formám. Strojový svět opětuje oddanost člověka tím, že ho odměňuje zbožím, službami a dary. Vztah člověka a strojů je tak v podstatě symbiózou. Tak tomu bylo vždycky, ale pouze v době elektrické má člověk možnost *rozeznat* tento sňatek se svou vlastní technologií. Elektrická technologie představuje kvalitativní extenzi tohoto prastarého vztahu člověk-stroj. Vztah člověka dvacátého století k počítači se svou povahou neliší od vztahu pravěkého člověka k jeho lodi nebo kolu — s důležitým rozdílem, že všechny předchozí technologie nebo extenze člověka byly částečné a fragmentární, zatímco elektrická extenze je totální a všezahrnující. Člověk nyní začíná nosit mozek vně své lebky a nervy vně své kůže; nová technologie plodí nového člověka. V jednom kresleném vtipu říká chlapeček své rozpacité matce: „Až budu velký, tak budu počítačem.“ Humor je často prorocký.

*Jestliže člověk nemůže zabránit této přeměně sebe sama skrze technologii — nebo v technologii — jak může řídit a směřovat proces změny?*

Prvním a nejdůležitějším krokem je, jak už jsem řekl v úvodu, jednoduše porozumět médiím a jejich převratným účinkům na všechny psychické a společenské hodnoty a instituce. Porozumění znamená polovinu bitvy. Hlavní smysl celé mé práce spočívá v poselství, že porozumíme-li tomu, jak média rozšiřují člověka, začínáme je do určité míry ovládat. A to představuje životně důležitý úkol, protože

bezprostřední rozhraní mezi sluchově-hmatovým a vizuálním vnímáním se odehrává všude okolo nás. Žádný občan nemůže této bleskové válce prostředí uniknout, protože doslova není kam se schovat. Ale jestliže definujeme, co se s námi děje, můžeme během tohoto přechodného období zredukovat prudkost větrů přinášejících změny a zajistit, aby nejlepší prvky staré vizuální kultury mírumilovně koexistovaly s novou společností, která se vrací ke kmenovému řádu.

Budeme-li však tento převratný vývoj sledovat ve zpětném zrcátku, bude celá naše západní kultura zničena a odhozena na smetiště dějin. Pokud by gramotného člověka ze Západu opravdu zajímalo, jak zachovat co nejvíce kreativních stránek své civilizace, neschovával by se zbaběle ve své věži ze slonoviny a neoplakával by změny, ale vrhl by se do víru elektrické technologie. Tím, že by jí porozuměl, určoval by si své nové prostředí a změnil by věž ze slonoviny ve věž řídicí. Rozumím tomuto nepřátelskému postoji, protože jsem kdysi sdílel stejné vizuální sklony.

*Co Vás přinutilo změnit názor?*

Zkušenost. Řadu let předtím, než jsem napsal svou první knížku *Mechanická nevěsta*, jsem k veškeré technologii prostředí zaujímal extrémně moralistický přístup. Neměl jsem rád stroje, město se mi hnusilo, srovnával jsem průmyslovou revoluci s prvotním hříchem a masová média s biblickou ztrátou nevinnosti. Zkrátka jsem odmí-

tal téměř každý prvek moderního života a dával jsem přednost rousseauvskému utopismu. Postupně jsem si ale uvědomil, jak sterilní a zbytečný je takový přístup, a začal jsem chápat, že největší umělci dvacátého století — Yeats, Pound, Joyce, Eliot — objevili naprosto odlišný přístup, založený na identitě poznávacích a kreativních procesů. Uvědomil jsem si, že umělecká tvorba je zpětným přehráváním běžné zkušenosti — od odpadu k pokladům. Přestal jsem moralizovat a začal studovat.

Jako člověk oddaný literatuře a všem tradicím gramotnosti jsem začal studovat nové prostředí, které ohrožovalo hodnoty gramotnosti, a brzy jsem si uvědomil, že se nedá odmítnout morálním pobouřením nebo zbožným zápletem. Studium mi ukázalo, že je třeba naprosto nového přístupu, který jednak zachrání to, co si z našeho západního dědictví záchranu zaslouží, a jednak pomůže člověku přijmout novou strategii pro přežití. Tento nový přístup jsem uplatnil v *Mechanické nevěstě*. Pokusil jsem se ponořit do reklamních médií, abych mohl pochopit jejich dopad na člověka, ale rušivě do toho vstupovala některá hlediska, související s mými gramotnými sklony. V každém případě se ta knížka objevila právě v době, kdy se díky televizi staly všechny v ní pojednané hlavní problémy nezávažnými.

Brzy jsem si uvědomil, že nestačí rozpoznat příznaky změny. Člověk musí pochopit *příčiny* změny, neboť

nepochopíme-li příčiny společenských a psychických účinků nové technologie, nemůžeme proti nim zasáhnout a změnit je. Ale také jsem si uvědomil, že jedinec těchto sebeobránných změn nedosáhne. Je k tomu třeba kolektivního úsilí celé společnosti, protože účinky nových technologií dopadají na celou společnost. Jedinec zůstává bezmocným vůči pronikání změn prostředím, bezmocným vůči novému odpadu nebo vůči poselství, které přinesly nové technologie. Jen společenský organizmus, který je sjednocený a schopný uslyšet výzvu, se může vzbudit, aby se s ní utkal.

Bohužel žádná společnost v dějinách nikdy nevěděla o silách, které ji tvarují a přeměňují tolik, aby se chopila řízení a usměrňování nových technologií, jež člověka rozšiřují a přeměňují. Dnes ale změny probíhají díky novým médiím tak rychle, že bychom mohli zavést globální vzdělávací program, který by nám umožnil uchopit otěže svého osudu. Ovšem abychom to mohli učinit, musíme nejprve rozpoznat, jaká terapie bude na účinky nových médií fungovat. V této věci nelze věcné uvědomění a názor nahradit rozhořčením nad těmi, kdo povahu těchto účinků pochopili.

*Narážíte tím na kritické útoky, jejichž objektem jste se kvůli některým svým teoriím a předpovědím stal?*

Ano. Ale nechci se o svých kritických vyjadřovat nemilosrdně. Opravdu si vážím jejich pozornosti. Konec konců pomlouváči pracují pro člověka

neúnavně a zadarmo. Je to stejně dobré, jako když vás zakáží v Bostonu. Ale jak jsem řekl, jejich nepřátelskému vztahu ke změnám prostředí rozumím, protože sám jsem byl kdysi taky takový. Jde o běžnou lidskou reakci na setkání s něčím novým: člověk se vzpírá a snaží se adaptovat staré odpovědi na nové situace, nebo jednoduše zatracuje či ignoruje posly změny, což je zvyk, který zdokonalili čínští císaři, kteří posly špatných zpráv nechávali popravit. Nové technologické prostředí způsobuje největší bolest těm, kdo jsou nejméně připraveni změnit žebříček svých starých hodnot. Pro intelektuály představuje nové elektronické prostředí něco daleko hrozivějšího než pro ty, kteří se ke gramotnosti jako způsobu života upínají méně. Když jedinec nebo společenská skupina cítí, že nějaká sociální nebo psychická změna ohrožuje jeho či jejich celou identitu, přirozenou obrannou reakcí se stává zuřivý protiútok. Ale ať lamentují, jak chtějí, revoluce už proběhla.

*Vysvětlil jste, proč se ve své práci vyhýbáte schvalování či odsudku této revoluce, ale musíte mít nějaký vlastní názor. Jaký je?*

Nerad lidem říkám, co je na společenských a psychických změnách, které způsobila nová média, podle mne dobrého nebo špatného. Pokud ale ze mne hodláte vymáčkout mé vlastní subjektivní reakce na návrat naší kultury k primitivismu, musím říci, že se na takové zvraty dívám s naprostou osobní nechutí a nespokojeností.

Vidím sice, jak se z tohoto traumatického období kulturního třesku vynořuje perspektiva bohaté a kreativní společnosti, která se vrací ke kmenovému řádu, osvobozená od fragmentarizace a odcizení mechanického věku. K *procesu* změny však cítím jen nechuť. Jako člověk formovaný západní gramotnou tradicí osobně nevítám likvidaci této tradice prostřednictvím elektrického zapojení všech smyslů: netěší mě sousedství zničené mrakodrapy ani nevychnávám trýzeň hledání identity. Nikdo nemůže být těmito změnami méně nadšený než já sám. Nejsem revolucionář, ani povahou, ani přesvědčením. Dal bych přednost stálému, neměnnému prostředí mírných služeb a lidských rozměrů. Televize a všechna elektrická média rozplétají celé předivo naší společnosti, a mne, jako člověka, který je okolnostmi nucen v takové společnosti žít, její rozklad netěší.

Víte, já nejsem křížák. Dovedu si představit, že bych byl nejšťastnější, kdybych žil v bezpečném, předgramotném prostředí; nikdy bych se nepokusil měnit svět, ani k lepšímu, ani k horšímu. Nemám tudíž z pozorování traumatických účinků médií na člověka žádnou radost, i když mi poskytuje zadosťučnění, že jsem pochopil, jakým způsobem fungují. Takové pochopení je v podstatě chladné, protože zároveň vtahuje i vyděluje. Tento postoj je pro studium médií zásadní. Člověk musí začít tím, že se postaví mimo prostředí, postaví se mimo bitvu, aby mohl studovat a pochopit rozložení sil.

Je životně důležité přijmout pozici opovázlivé nadřazenosti. Místo aby se člověk schoulil do kouta a kvílel nad tím, co nám média dělají, měl by vyrazit přímo vpřed a kopnout je do elektrod. Na takovou rozhodnou léčbu krásně odpovídají, a z pánů se brzy stanou služebníky. Bez tohoto odstupu bych však média nikdy nemohl pozorovat objektivně, bylo by to, jako když se chobotnice dostane do křížku s Empire State Building. Takže využívám největšího dobrodíní literární kultury — schopnosti člověka jednat bez reakcí, což je specializace skrze disociaci, která představuje hnací sílu západní civilizace.

Elektrická média mění západní svět stejně rychle a převratně, jak Východ nabývá charakteru Západu. A i kdyby snad společnost, která se nakonec vynoří, byla lepší než ta naše, proces změny zůstává mučivým. Musíme se přes tuto přechodnou bolestnou epochu přenést obdobně, jako se vědci pohybují ve světě nemoci: má-li chirurg osobní zájem o pacienta a nechá se rozrušit jeho stavem, ztrácí schopnost pacientovi pomoci. Klinický odstup není povýšenou pózou, kterou bych předstíral, ani neodráží můj nedostatek soucitu; je to prostě metoda, jak přežít. Svět, v němž žijeme, nevypadá tak, jak bych si jej stvořil na rýsovacím prkně, nýbrž je světem, ve kterém musím žít a ve kterém musí žít studenti, jež učím. Když už nic jiného, mohu jim nabídnout, že se vyhnu luxusu morálního rozhořčení nebo troglodytské-

ho bezpečí věže ze slonoviny, vypravím se na smetiště plné haraburdí změn a proklestím si cestu k pochopení jejich obsahu a siločar, abych přišel na to, proč a jak proměňují člověka.

*Zdá se, že navzdory své osobní nechtuti k revoluci, kterou způsobila nová elektrická technologie, cítíte, že pokud bychom jí rozuměli a uměli ovlivnit její působení, mohla by se z ní vynořit méně odcizená a fragmentární společnost. Co se říká budoucnosti, jste v zásadě optimista — mám pravdu?*

Máme důvody jak pro optimismus, tak pro pesimismus. Extenze lidského vědomí znásobené elektrickými médii by případně mohly být předzvěstí budoucího tisíciletí míru a blahobytu, ale také by mohly vyvolat v život Antikrista — Yeatsovo divoké zvíře, jehož hodina se nachele, přibližuje se k Betlému, kde se má narodit. Kataklizmatické změny prostředí jsou samy o sobě morálně neutrální; jejich konečné psychické a společenské důsledky určuje to, jak je vnímáme a jak na ně reagujeme. Odmítneme-li je vidět, staneme se jejich služebníky. Je nevyhnutelné, že si s námi bude světová zásobárna pohybujiících se elektronických informací pohazovat jako se zátkami na rozbouřeném moři, zachováme-li však během pádu do maelstromu rovnováhu a budeme studovat, co se s námi děje a co s tím můžeme udělat, lze se dostat na druhou stranu.

Osobně hodně věřím v nezdolnost a přizpůsobivost člověka a mám sklon vyhlížet náš zítřek s pocitem vzrušení a naděje. Cítím, že stojíme na prahu svobodného a radostného světa, v němž se lidský kmen může opravdu stát jednou rodinou a lidské vědomí může být osvobozeno od okovů mechanické kultury a mít možnost toulat se kosmem. Věřím hluboce a pevně v lidskou schopnost růst a učit se, ve schopnost zkoumat hloubku vlastního bytí a naučit se tajné písni, které řídí vesmír. Žijeme v přechodové epoše hluboké bolesti a tragického hledání identity, agónie naší doby je však porodní bolestí znovuzrození.

Předpokládám, že uvidím, jak budoucí desetiletí dávají planetě uměleckou formu. Nový člověk, spojený v kosmické harmonii, která překračuje čas a prostor, bude citlivě utvářet, modelovat a uhlazovat každou plošku tohoto pozemského lidského výtvaru, jako by to bylo umělecké dílo, a člověk sám se stane organickou uměleckou formou. Máme před sebou dlouhou cestu, hvězdy jsou jenom její mezistanicí, ale na cestu jsme se již vydali. Je to vzácný dar narodit se v této době, a lituji vyhlídky na svou smrt jenom proto, že opustím tolik stránek lidského osudu, jež zůstávají — omluvíte-li gutenbergovský obraz — dráždivě nepřetčené. Ale snad je to tak, jak jsem se snažil předvést ve své sondě postgramotné kultury, a příběh začíná tam, kde kniha končí.